

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest

DIPLOMSKI RAD

MAGNA CARTA LIBERTATUM
IZ
1215. GODINE

Studentica:

Anita Akšić

Mentor:

dr. sc. Borislav Grgin

Zagreb, 2013.

Sadržaj:

Uvod.....	2
Normanska dinastija i posebnosti engleskog feudalizama	4
Vilim Osvajač	4
Henrik I. i Krunidbena povelja.....	5
Anžuvinski sistem uprave i razlozi barunskog nezadovoljstva	6
Henrik II. i upravne reforme	6
Pravosudni sustav.....	7
Uzroci barunskog nezadovoljstva	8
Vladavina Ivana Bez Zemlje	9
Gubitak i pokušaj povratka Normandije	10
Uprava zemlje za vrijeme Ivana Bez Zemlje	11
Kraljev karakter i njegov odnos s barunima	13
Englesko društvo i stvaranje opozicije.....	15
Europski kontekst Magne Carte	16
Odnos s papom.....	17
Kriza od 1212. do 1215. godine	19
Početak krize	19
Redoslijed zbivanja od siječnja do lipnja 1215.....	20
Nepoznata povelja.....	22
Građanski rat.....	22
Pregovori u Runnymedu.....	23
Barunski članci.....	24
Nastanak Velike povelje	24
Velika povelja.....	26
Interesi zastupljeni Velikom poveljom	26
Uloga Stjepana Langtona	27
Oživljavanje starih prava ili uvođenje novih?.....	28
Teme zastupljene u Velikoj povelji	29
Zbivanja nakon lipnja 1215.....	36
Razlozi neuspjeha Povelje	36
Nastavak rata i poništenje Povelje	37
Nove verzije Povelje	39
Nastanak mita.....	40
Zaključak	42
Bibliografija.....	44

Uvod

Pod nazivom Velika povelja (eng. *The Great Charter*, lat. *Magna Carta*) podrazumijeva se povelja, koju je usred političke krize, u lipnju 1215. godine izdao kralj Ivan Bez Zemlje (1199.–1216.). U izvornom obliku tekst povelje napisan je na jednom listu pergamene i teče kontinuirano, bez podjele na članke. Radi preglednosti i lakšeg snalaženja, konvencionalno je prihvaćena podjela povelje na 63 članka.¹ Godine 1215., ona je bila poznata pod nazivom Povelja sloboda, naziv *Velika* nadodan je kasnije zbog njene dužine i kako bi se razlikovala od kasnije nastale Povelje o kraljevim šumama. Do danas su sačuvana četiri originalna primjerka Velike povelje, dva se čuvaju u Britanskoj knjižnici (eng. *British Library*), druga dva u katedralnim arhivima u Lincolnu i Salisburyju²

U prvotnom obliku Povelja je bila na snazi manje od tri mjeseca kada je poništena papinskom bulom. Odmah nakon smrti Ivana Bez Zemlje Povelja je ponovno oživljena u reizdanjima iz 1216., 1217. i 1225. godine. Posljednja verzija Povelje iz 1225. postala je zakonom, tri članka tog dokumenta još su uvijek dio engleske službene zbirke zakona (*English Statute Book*), koji u malo izmijenjenom obliku čine četiri članka izvorne Povelje iz 1215. godine.³

- čl. 1 koji priznaje prava i slobodu Crkve, odgovara članku 1 iz 1215.
- čl. 9 koji potvrđuje povlastice Londona, ostalih gradova i trgovišta, odgovara članku 13 iz 1215.
- čl. 29 koji odgovara člancima 39 i 40 iz 1215. godine.

Povijest Magne Carte obuhvaća razdoblje od njena nastanka do danas. Ona nije čuvana kao muzejski primjerak, već je svoju važnost zadržala kao živi dio engleskog općeg zemaljskog zakona (*Common Law*) i kroz različite interpretacije kojima su se, u narednim stoljećima, odredbe Povelje prilagođavale različitim društvenim i političkim situacijama. Ovaj rad bavi se isključivo Poveljom iz 1215. godine i povijesnim kontekstom u kojem je taj dokument nastao.

Kriza čiji je krajnji produkt bila Velika povelja, kulminirala je početkom 1215. kada su udruženi baruni ustali protiv kralja i zatražili reforme. Barunski zahtjevi bili su isprava neprihvatljivi kralju, no našavši se u trenutačno bezizlaznoj situaciji, pred osnaženom

---

¹ J. C. Holt, *Magna Carta*, 2.izd. (London: Cambridge University Press, 1995), 448.

² <http://www.bl.uk/treasures/magnacarta/>
(posjet 2. 2. 2013., posljednji put mijenjano 9. 10 2011).

³ Holt, *Magna Carta*, 1.

barunskom opozicijom, on je pristao na njihove zahtjeve i u lipnju izdao Veliku povelju. U ovom radu pokušavam dati odgovor na nekoliko važnih pitanja. Kao prvo, koji su bili uzroci barunskog nezadovoljstva? Može li se isključivim krivcem barunskog nezadovoljstva smatrati kralj Ivan ili je barunska pobuna bila rezultat akumuliranog nezadovoljstva upravnim sistemom anžuvinskih kraljeva? Koji su još čimbenici utjecali na nastanak Velike povelje? Kao drugo, što su baruni željeli postići Velikom poveljom te čiji su sve interesi zastupljeni njenim odredbama? I konačno koji su razlozi aktualnosti Povelje i stoljećima nakon njenog donošenja?

Kako bi dobili odgovor na ova pitanja potrebno je razumjeti poseban oblik feudalizma koji u Engleskoj nastaje normanskim osvajanjem u 11. stoljeću. Zbog toga ovaj rad započinje upravo dolaskom normanske dinastije te stvaranjem jake i centralizirane monarhije. Posebnu važnost, za nastanak Velike povelje, ima Krunidbena povelja Henrika I. iz 1100. godine, koja je poslužila kao pravni presedan na kojem su baruni, 1215. godine, temeljili svoje zahtjeve. U nastavku je opisan centraliziran upravni i pravni sustav, koji se u Engleskoj razvija pod anžuvinskim kraljevima. Posebna pažnja posvećena je vladavini Ivana Bez Zemlje: gubitku kontinentalnih posjeda; financijskoj eksploataciji zemlje; njegovom odnosu s barunima te svađi i pomirenju s Papom. Zatim je opisan početak krize i barunske pobune te tijekom pregovora između kralja i njegovih krunskih vazala koji će konačno rezultirati donošenjem Velike povelje u lipnju 1215. godine. U poglavlju naslovljenom *Velika povelja*, u kratkim crtama je opisan sadržaj Povelje podjelom njenih odredbi po temama. Rad završava događajima koji su uslijedili nakon donošenja Velike povelje.

Normanska dinastija i posebnosti engleskog feudalizama

Vilim Osvajač

Vilim Osvajač (1066.-1087.), začetnik normanske dinastije, došao je na englesko prijestolje nakon smrti posljednjeg anglosaskog kralja, Edvarda Ispovjednika (1042.-1066.), pobijedivši suparnika Harolda u bitci kod Hastingsa.

Normansko osvajanje označilo je prekretnicu u povijesti Engleske. Društvene, političke i kulturne posljedice osvajanja bile su velike. Cjelokupna anglosaska društvena elita, kako svjetovna tako i ona crkvena, zamijenjena je osvajačevim pristašama s kontinenta, većinom Normanima. Prekinule su se veze sa Skandinavijom i Engleska se okrenula stvaranju tijesnih veza sa Francuskom. Sustav vlasti kakav je Vilim stvorio bio je mješavina anglosaskih i normanskih elemenata. Zadržana je baza starih engleskih zakona i institucije lokalne uprave sa šerifom kao predstavnikom kraljevskih interesa u grofoviji. Novina su bili jaki organi centralne vlasti koji su bili u mogućnosti kontrolirati lokalnu upravu. Na taj način stvoreni su temelji jakog upravnog aparata koji su se razvili pod anžuvinskim kraljevima.⁴ U zemlju je prenesen normandijski tip feudalizma. Kako je Vilim na tron došao osvajanjem sva zemlja pripala je kruni koju je zatim kralj u obliku lena podijelio svojim pristašama, slobodni posjedi više nisu postojali. Određene su precizne kvote vojnika koje je svaki krunski vazal dugovao kralju te zabranjeni privatni ratovi. Na taj način je Engleska u vrlo kratkom razdoblju prerasla iz slabo razvijenog feudalnog društva u zemlju sa najuređenijim sustavom feudalnih odnosa u Europi.⁵

Engleski feudalizam, nije bio čista preslika normandijskog. Njegova osobitost proizašla je iz postupnog načina osvajanja i konfisciranja posjeda stare aristokracije u korist nove, što je dovelo do toga da niti jedan normanski barun nije držao kompaktne posjede koncentrirane na jednom području. Njegova lena bila su razbacana širom zemlje i ispresijecana kraljevim domenama. Time je kraljeva moć unutar svake grofovije ostala jača od one lokalnih magnata, što je kralju olakšalo kontrolu nad vazalima a u narednom stoljeću omogućilo prodor centralnog pravosuđa na štetu velikaških feudalnih sudova. Takva lenska struktura Engleske onemogućila je stvaranje bilo kakvog oblika velikaške neovisnosti. To je

---

⁴ V. Ralph Turner, *Magna Carta through the ages* (Harlow: Pearson Longman, 2003), 10

⁵ Ivo Goldstein – Borislav Grgin, *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku* (Zagreb: Novi Liber, 2006), 223.

utjecalo na oblik barunskih zahtjeva 1215., koji nisu tražili isključenje kraljeve uprave već kontrolu nad njom.⁶

Henrik I. i Krunidbena povelja

Vilim je prije svoje smrti, 1087. godine, odredio najstarijeg sina Roberta za vojvodu Normandije, dok je mlađem, Vilimu II. Ridem, pripala engleska kruna. Nakon iznenadne smrti Vilima II, 1100. godine, na englesko prijestolje došao je Henrik I., najmlađi sin Vilima Osvajača. Kako bi osigurao prijestolje od pretenzija starijeg brata, vojvode Roberta, Henrik je na dan krunidbe izdao dokument koji je kasnije postao poznat kao *Krunidbena povelja Henrika I.* ili *Povelja sloboda*. Tu povelju Holt naziva izbornom adresom kojom Henrik, odričući se nepopularnih djelatnosti svojih prethodnika, nastoji zadobiti potporu engleskih baruna.⁷ Njome se ograničava opseg kraljevih šuma, istaknut je princip da kazna treba odgovarati prirodi zločina. Plemstvu daje niz povlastica, većinom feudalnog karaktera: krunskim vazalima obećane su pravedne i razumne nasljedne pristojbe (*relief*), ograničena je kraljeva kontrola nad sklapanjem brakova, udovicama je dano pravo na miraz i udaju, bez kraljeve prisile. Svojom poveljom Henrik obećava ponovno uspostavljanje zakona Edvarda Ispovjednika i onih zakona koje je uveo njegov otac uz savjet svojih vazala.⁸

Učvrstivši se na vlasti, Henrik se nije pridržavao danih obećanja. Tokom svoje vladavine on je učvrstio centralnu vlast, te ojačao financije krune odvojivši kraljevsku riznicu (*Exchequer*) od kraljevske kurije. Financijski spisi (*Exchequer Rolls*), koji nastaju unutar kraljevske riznice vrijedan su izvor za poznavanje engleske uprave u srednjem vijeku. Iz vremena Henrika I. sačuvan je samo registar iz 1130. te je on dobar pokazatelj stvarne naravi Henrikove vladavine, koja je bila daleko od praznih obećanja danih barunima u trenutku njegovog stupanja na prijestolje. Krunidbena povelja je više od stotinu godina ostala mrtvo slovo na papiru (pergamenu), da bi ponovno oživjela 1215. godine, kada je poslužila kao pravni presedan na kojem su baruni temeljili svoje zahtjeve. Ona je ujedno i dokaz da se uzroci barunskog nezadovoljstva ne mogu tražiti samo u vladavini kralja Ivana već da oni sežu puno dalje u prošlost.⁹

---

⁶ Holt, *Magna Carta*, 28.

⁷ Isto 37.

⁸ J. A. P. Jones, *King John and Magna Carta* (Harlow: Longman, 1983), 117.

⁹ Holt, *Magna Carta*, 36.

Nakon Henrikove smrti uslijedilo je razdoblje anarhije, pod kraljem Stjepanom (1135.-1154.), koje završava dolaskom na englesko prijestolje Henrika II. (1154.-1189.), unuka Henrika I. po majčinoj strani i začetnika anžuvinske ili plantagenetske dinastije u Engleskoj.

Anžuvinski sistem uprave i razlozi barunskog nezadovoljstva

Henrik II. i upravne reforme

Holt navodi da ako se može tražiti jedan jedini uzrok nastanka Povelje, njega treba tražiti u načinu na koji su Plantageneti upravljali Engleskim kraljevstvom, tj. u načinu na koji su iskorištavali Englesku kako bi proširili i obranili svoje kontinentalne posjede.¹⁰

Dolaskom Henrika II. na englesko prijestolje Engleska postaje samo jedna od pokrajina unutar ogromnog područja pod anžuvinskom vlašću koje je zauzimalo čitavu jugozapadnu polovicu Francuske, a sastojalo se je od Normandije, Anjoua, Touraine, zemalja koje je Henrik naslijedio od oca, te od vojvodstva Akvitanije, koju je osigurao brakom s Eleonorom Akvitanskom.¹¹

Kako bi mogao upravljati tolikim područjem, Henrik je reorganizirao upravu Engleske da bi učinkovito funkcionirala u odsustvu kralja. Za vrijeme dok je kralj bio izvan zemlje, na čelu kraljeve uprave bio je *justicijar* ili glavni službenik krune. Drugi razlog reforme uprave i sudstva bio je oporavak financija krune koje su bile znatno narušene u prethodnom razdoblju anarhije. Obnovljena je centralna vlast kralja, porušene su neovlašteno sagrađene velikaške utvrde te obuzdani privatni ratovi među barunima. Reorganiziran je vojni sistem učestalijom zamjenom osobne vojne službe određenim novčanim iznosom koji se zvao štitovina (*scutage*). Time se dobila mala profesionalna vojska potrebna za ratove diljem anžuvinskih državina. Obnovljen je rad kraljevske riznice i njene metode usavršene. Židovi, kao glavni vjerovnici kraljevstva, stavljeni su pod strogi nadzor. Osnovana je posebna kraljevska riznica za popis židovskih dugova, koja je služila za određivanje visine poreza i prikupljanje dugova koji su nakon smrti židovskog kreditora dolazili u ruke krune. Kako bi se iskoristilo rastuće bogatstvo zemlje, Henrik i njegovi sinovi uvodili su nove metode oporezivanja: pokušaji nove procjene poreza na zemlju, porezi na pokretnu imovinu, carinski nameti i porezi na trgovinu. Prvi opći porez nazvan Saladinova desetina Henrik II. raspisao je za financiranje planirane

---

¹⁰ Holt, *Magna Carta*, 24.

¹¹ Jones, *King John and Magna Carta*, 8.

križarske vojne. Za vrijeme Rikardove vladavine opći porez na pokretnu imovinu prikupljen je za plaćanje kraljeve otkupnine. Dok je Ivan za vrijeme svoje vladavine dva puta tražio takav opći porez 1203. i 1207. godine.¹²

Za vladavine Henrika II. granice kraljevih šuma dostigle su svoj najveći opseg ikad te su financijski iskorištavane kroz seriju istraga. Efikasnost anžuvinske uprave uvelike je ovisila o organiziranju takvih istraga koje su istraživale rad kraljevih službenika. Godine 1170. jedna takva istraga dovela je do otpuštanja velikog broja šerifa. Iako su istrage bile izvorno zamišljene kako bi se zaštitili interesi krune, one su se isto tako mogle koristiti da bi se kraljevi podanici obranili od pretjeranih zahtjeva kraljevih službenika. U tom smislu Velika povelja će zahtijevati osnivanje istražnih porota i istragu rada kraljevih službenika. Funkcioniranje tog upravnog sustava počivalo je na radu velikog broja kraljevih podanika. Dok su se baruni natjecali za visoke položaje centralne uprave, lokalna uprava ovisila je o radu srednjeg i nižeg plemstva.

Za razumijevanje važećih običaja i zakona te načina funkcioniranja kraljevog upravnog i pravnog sistema od iznimne su važnosti djela istaknutih kraljevskih činovnika: traktat Rikarda Fitz Neala, *Razgovori o Riznici*, te djelo pravnika Glanvilla, *Rasprava o engleskim zakonima*.

Pravosudni sustav

Od najveće važnosti bila je Henrikova reforma pravosuđa kojom su znatno povećane ovlasti kraljevog središnjeg suda i njegovih putujućih ogranaka, kako u građanskim tako i u krivičnim parnicama. On je uz pomoć kraljevih ukaza ili *assiza* plemstvu ponudio nove metode parničenja, tj. pravo priziva na kraljev sud. Najvažniji od tih ukaza bili su: *Assize of Novel Disseisin* ili naredba o nezakonitom oduzimanju posjeda i *Assize of Mort D'Ancester* ili naredba o smrti pretka koja zaštićuje posjednika i njegovog nasljednika od neopravdanog izbacivanja s posjeda. U Glanvillovom djelu opisane su metode prenošenja građanskih parnica pred kraljev sud putem kraljevih naloga.¹³ Time je feudalnim sudovima oduzet znatan dio njihove nadležnosti po pitanjima posjeda zemlje i pravnog naslova na zemlju, a mali zemljoposjednici bili su zaštićeni kraljevom pravdom. Istim načinom, putem *assiza* uvedeno je i suđenje pomoću porote. U svom prvotnom obliku ona se je sastojala od dvanaest

---

¹² Holt, *Magna Carta*, 42, Turner, *Magna Carta through the ages*, 45.

¹³ Nigel Saul, *The Oxford Illustrated History of Medieval England* (New York: Oxford University Press, 1997), 90.

zaprisegnutih, lokalnih ljudi koji su bili pozvani pred kraljeve suce kao svjedoci za činjenično stanje.¹⁴ Kraljevo sudstvo sastojalo se je od kraljevske kurije koja je pratila njegov dvor i putujućih sudaca (*Justices of the Eyre*), a kasnije je osnovan i središnji sud sa stalnim sjedištem u Westminsteru (*King's Bench*). Na takav način, suprotstavivši mnoštvu različitih mjesnih običaja uređenu praksu kraljevih sudova, Henrik i njegovi suci započeli su proces stvaranja općeg zemaljskog prava (*Common Law*).¹⁵

Inovacije uvedene za vrijeme Henrikove vladavine zaštitile su prava slobodnih posjednika zemlje. Jedini sloj društva koji nije imao koristi od tih reformi bili su velikaši. Kao neposredni vazali krune, oni jedini nisu imali pravo priziva višoj sudskoj instanci jer viša sudska instanca od suda njihovog seniora nije postojala.¹⁶ Kraljeva jurisdikcija nad neposrednim vazalima krune ostala je feudalnog karaktera, na tom sudu pravna procedura bila je labavija i u većoj mjeri izložena volji i proizvoljnim odlukama kralja. Baruni su unutar tog sustava plaćali visoke sudske pristojbe (*proffers*) kojima bi kupovali naklonost suda, odgodu ili pravo na početak suđenja. Parničari su se ponekad natjecali koji će kralju ponuditi veću svotu, a prednost na kraljevom sudu su uživali njegovi prijatelji.¹⁷ Neposredni vazali krune nisu činili zatvorenu skupinu vazala jer su u isto vrijeme držali zemlju i jedni od drugih te su na taj način bili upoznati s uređenom pravnom procedurom koja je bila dostupna nižem plemstvu. Velikom poveljom baruni su zahtijevali za sebe pravne procedure do tada dostupne nižem plemstvu (čl. 39). U tomu su velikim dijelom i uspjeli. Za vrijeme Henrika III. (1216.-1272.) kraljev sud, u svojim odnosima s barunima, uveo je redovne pravne procedure te su visoke sudske pristojbe, velikim dijelom, postale stvar prošlosti.¹⁸

Uzroci barunskog nezadovoljstva

Za vrijeme Rikardove vladavine (1189.-1199.) reformu uprave i sudstva nastavio je *justicijar* i canterburyjski nadbiskup Hubert Walter. Nakon dolaska na prijestolje kralj Ivan se samo nadovezao na njegov rad. Ovdje je bitno naglasiti kontinuitet u načinu vladavine prvih anžuvinskih kraljeva. Sve kritike upućene na račun Ivana, o iskorištavanju feudalnih prava, korištenju prava patronata te visokim sudskim globama, bile su primjenjive i na njegove

---

¹⁴ Katherine Fisher Drew, *Magna Carta* (Westport, Connecticut: Greenwood Press, 2004), 45.

¹⁵ Jones, *King John and Magna Carta*, 79.

¹⁶ Saul, *Oxford illustrated History*, 94.

¹⁷ Holt, *Magna Carta*, 127, 153.

¹⁸ Isto 167- 171.

prethodnike. Razlika je bila samo u stupnju iskorištavanja tih prava. Prema tome, pobuna 1215. nije bila uperena samo protiv Ivana i njegovih zloupotreba upravnog sistema i kraljevskih prava, već protiv cjelokupnog anžuvinskog upravnog sistema kao takvog. Njen cilj bio je ograničiti i uspostaviti kontrolu nad kraljem i njegovom upravom.¹⁹ "Henrik II. bio je arhitekt i uspona i padova svoje kuće; on, možda u jednakoj mjeri kao i Ivan, bio je predmetom napada u Velikoj povelji."²⁰

Do 1215. mnoge od reformi Henrika II. uhvatile su korijen u engleskom društvu. Ali su se iskristalizirale i manjkavosti anžuvinskog upravnog sustava. Naime, kroz razvoj upravnog i pravnog sistema, kruna je engleskom društvu nametnula ustaljene pravne forme i uređena pravila ponašanja, dok je sebi zadržala pravo da djeluje izvan tih normi. Vlast je i dalje bila u velikoj mjeri osobne prirode i ovisila o volji kralja. Upravo u tomu leži bit barunskog nezadovoljstva. Godine 1215. baruni su pokušali nametnuti kruni ista pravila koja je ona u prethodnom razdoblju nametnula njima. Pri tomu baruni nisu pravili strogu razliku između zakona i kraljeve volje jer je i kraljeva volja predstavljala zakon. Oni su tražili da i kraljeva volja i zakoni budu razumni i pravedni.²¹

Vladavina Ivana Bez Zemlje

Dolaskom na prijestolje Ivan se proglasio moćnijim od svih svojih prethodnika. On je Rikardovoj tituli: *Kralj Engleske, vojvoda Normandije i Akvitanije, grof Anjoua*, dodao naslov *Gospodara Irske*, područje koje mu je dodijelio otac. Time se područje pod njegovom vlašću protezalo od Dublina do Pireneja, te se naoko činilo da Ivan zaista jest najmoćniji vladar zapadne Europe. U roku od nekoliko godina situacija se drastično promijenila. Počevši sa 1204. godinom, kada je u sukobu s francuskim kraljem Filipom Augustom iz dinastije Kapetovića izgubio Normandiju i sve ostale kontinentalne posjede, osim labavog vrhovništva nad grofovijom Poitou i Gaskonjom, sastavnim dijelovima vojvodine Akvitanije.²² Ostatak njegove vladavine obilježili su pokušaji povratka izgubljenog teritorija, njegov odnos prema barunima, u kojem je veliku ulogu igrao i sam karakter kralja te njegova svađa s papom. Svi ti događaji su vodili ka sve većem nezadovoljstvu engleskih velikaša i njihovoj pobuni koja je rezultirala donošenjem Velike povelje u lipnju 1215. godine.

---

¹⁹ Isto 45.

²⁰ "Henry II was the architect both of the fortunes and the failings of his house; he, perhaps even as much as John, was the real object of attack in Magna Carta." Isto, 40.

²¹ Jones, *King John and Magna Carta*, 59.

²² David Abulafia, ur., *The New Cambridge Medieval History*, vol. 5, (Cambridge: Cambridge University Press, 2004.), 314.

Gubitak i pokušaj povratka Normandije

Sukob između Ivana i francuskog kralja Filipa Augusta započeo je u travnju 1202. godine, kada se Ivan nije pojavio na sudu francuskog kralja. Kako su anžuvinski kraljevi svoje kontinentalne posjede držali kao vazali francuskih kraljeva, Filip August iskoristio je tu činjenicu te proglasio Ivana neposlušnim vazalom, oduzeo mu posjede i predao ih Ivanovom nećaku Arturu Bretonskom. Nakon tog započeli su sukobi koji su završili u lipnju 1204. predajom Rouena, glavne normandijske utvrde, čime je Filip završio osvajanje Normandije.²³

Više je činjenica utjecalo na takav slijed događaja. Iako je na britanskom otočju vodio niz uspješnih vojnih pohoda protiv Irske, Walesa i Škotske, u svim svojim kontinentalnim kampanjama Ivan se pokazao kao loš vojskovođa. Nije posjedovao osobne kvalitete koje bi inspirirale lojalnost lokalnih magnata koji su često u takvim sukobima mijenjali strane. Na loš glas kao nepošten i opasan vladar došao je nakon što je po pisanju kroničara 1202. u dvorcu Mirebeau ubio svog nećaka Artura Bretonskog, čime je izgubio naklonost Bretanje i Anjoua. U Ivanovu obranu svakako se mora uzeti u obzir da je bio suočen sa snažnim protivnikom, koji je granicu vojvodstva načio još u vrijeme Rikardove vladavine te je imao lakši pristup novcu za financiranje sukoba, budući da su njegovi posjedi graničili sa vojvodstvom.

Gubitak Normandije imao je velike posljedice na daljnji tijek engleske povijesti. Počevši od prihoda vojvodstva koji su sada punili riznicu francuskih kraljeva, čime se promijenio odnos snaga između Engleske i Francuske u korist potonje. Anglonormansko plemstvo, koje je do tada dominiralo u kraljevstvu i u vojvodstvu, prestalo je postojati. Lišeno svojih posjeda na kontinentu ono je tijekom vremena postalo englesko, a Plantageneti su postali engleskom dinastijom.²⁴

Posljedice gubitka kontinentalnih posjeda su u potpunosti odredile daljnji tijek Ivanove vladavine. Sljedećih deset godina Ivan je svu svoju pažnju usmjerio na pokušaje povratka izgubljenog teritorija. U tom cilju je do maksimuma vršio pritisak na Englesku, koja je ostala jedini izvor prihoda, kako bi sakupio potrebna financijska sredstva za vojne kampanje na kontinentu.

Prva vojna ekspedicija koja je započela u travnju 1206., s ciljem povratka izgubljenog teritorija, bila je neuspješna. Njen jedini učinak bio je da je kralj osigurao svoj položaj u Gaskonji i Poitouu. No novim vojnim neuspjehom njegov ugled je još više narušen. Već

---

²³ Jones, *King John and Magna Carta*, 7.

²⁴ Abulafia, *The New Cambridge Medieval History*, vol. 5, 316-318.

1207., Ivan je započeo planove za novu ekspediciju sklopivši savez sa svojim nećakom, pretendentom na njemačko carsko prijestolje, Otonom iz kuće Welf.

Nova ekspedicija je započela u veljači 1214. godine. Plan je bio da Ivan napadne s juga iz Poitoua, a njegov saveznik Oton sa sjevera. Ivanu se suprotstavio francuski prijestolonasljednik Luj. Ivanov napad nije uspio, najvjerojatnije jer je sumnjao u odanost baruna u svojoj vojsci, te se Filip August mogao koncentrirati na sjever odakle je napadao Oton, kojeg je pobijedio u bitci kod Bouvinesa.²⁵ Ovaj poraz skršio je do kraja Ivanov ugled kao vojnog zapovjednika i feudalnog gospodara. A krajnji rezultat serije poraza i sklapanja savezništava na kontinentu bilo je sve veće nezadovoljstvo kod kuće. Prema Holtovim riječima: "Put od Bouvinesa do Runnymeda bio je direktan, kratak i neizbježan."²⁶

Uprava zemlje za vrijeme Ivana Bez Zemlje

Ivanovi prethodnici su većinu svog vremena provodili izvan Engleske. Za razliku od njih, Ivan je nakon 1204. godine bio stalno prisutan u zemlji. Upravni aparat, koji je bio najcentraliziraniji i najbolje organiziran u cijeloj feudalnoj Europi te osmišljen tako da učinkovito funkcionira u odsutnosti vladara, sada se našao pod budnom paskom kralja koji ga je dalje usavršio i iskoristio do njegovih krajnjih granica.

Anžuvinski sistem uprave zasnivao se na trima osnovnim principima:

- feudalnim pravima krune koja su korištena kao financijski izvori i kao političko sredstvo kojim su držali pod kontrolom svoje podanike;
- novim administrativnim metodama koje su ležale izvan ugovornih seniorsko vazalnih odnosa;
- svoju politiku provodili su oslanjajući se na sloj kraljevih službenika (*curiales*), koji su svoju moć i položaj dugovali isključivo kruni.²⁷

Feudalna prava krune su se do Ivanovog vremena, uz pomoć snažne uprave, razvila do neslućenih granica. Kraljevo pravo da unaprjeđuje metode upravljanja na krunskom dobru prenesene su na crkvena i sekularna dobra koja su se privremeno našla pod kraljevom upravom i kasnije na grofovijsku administraciju, čime su povećani profiti grofovija iznad uobičajene rente (protiv čega ustaje čl. 25 Velike povelje). Od kraljevog prava lova u

---

²⁵ Jones, *King John and Magna Carta*, 15-17.

²⁶ "The road from Bouvines to Runnymed was direct, short and unavoidable." J.C. Holt, *The Northerners* (Oxford University Press, 1961.), 100, prema Abulafia, *The New Cambridge Medieval History*, vol 5, 319.

²⁷ Holt, *Magna carta*, 27.

Engleskoj se od normanskog osvajanja razvio koncept kraljevskih šuma, u kojima je vrijedio poseban pravni sustav, potpuno neovisan o običajima koji su vrijedili u ostatku zemlje. Od kraljeve dužnosti da izriče pravdu svojim podanicima razvio se pravosudni sistem koji je narušio moć feudalnih sudova i postao značajan izvor profita. Sve ove mjere, iako su predstavljale snažan pritisak na podanike kraljevstva, bilo je teško napasti jer ih je većina imala svoje utemeljenje u tradicionalnim pravima krune. Isti je bio slučaj s kraljevim pravom na prodaju brakova bogatih nasljednica te s pravom na privremenu upravu nad imanjima maloljetnika. Tim pravima kralj se služio kako bi punio kraljevsku riznicu, ali i nagradio sebi odane ljude i stekao odanost drugih. Kralj Ivan i Rikard prije njega zahtijevali su od svojih krunskih vazala ogromne nasljedne pristojbe. No kako nije postojao nikakav propis koji bi odredio visinu nasljednih pristojbi za barunske posjede, baruni su bili prisiljeni plaćati onoliko koliko je kralj zahtijevao.²⁸ Uza sve to, Ivan je jedanaest puta tražio od svojih vazala plaćanje štitovine, s tim da je štitovina raspisana 1214. iznosila rekordne 3 marke po viteškom lenu. Novac od štitovine služio je za plaćanje plaćeničkih odreda na koje se Ivan sve više oslanjao u ratovima na kontinentu.

Administrativni sustav koji se razvijao od vremena Henrika II. imao je dvojaku funkciju. S jedne strane, on je odgovarao novonastalim društvenim potrebama, uvodeći rutinske administrativne postupke koji su uvodili red i regulirali odnose u društvu. S druge strane, njegova je svrha bila iskoristiti rastuće bogatstvo zemlje u korist krune.²⁹

Sada kada je kralj bio stalno prisutan u zemlji, uvelike su smanjene ovlasti *justicijara*, a na čelo upravnog aparata stali su kraljev dvor i kralj osobno. Specijalizirani uredi unutar kraljevog dvora preuzeli su neke funkcije ranije uspostavljenih institucija državne uprave. Tako je kraljev sud *coram rege*, isprva preuzeo važne slučajeve od Vrhovnog suda u Westminsteru, da bi na kraju potpuno preuzeo njegove funkcije te je 1210. taj sud ukinut. Dvorska blagajna (*Chamber*) podijelila je poslove financijske uprave s kraljevskom riznicom kojoj je sjedište bilo u Westminsteru. Iako dvorska blagajna nije bila ni približno tako dobro organizirana kao riznica, ona je omogućavala kralju lakši pristup gotovu novcu te je za Ivanove vladavine bila najvažniji izvor prihoda. Kraljev utjecaj na rad državnog aparata nije bio ograničen na njegov osobni nadzor. Ivan je nastavio rad Huberta Waltera uvodeći mjere koje su taj upravni sistem učinile efikasnijim. Kraljevom naredbom činovnici kraljeve kancelarije po prvi puta su počeli bilježiti sve kraljeve ukaze i službene spise na registre ili svitke kraljevske kancelarije (*Praestita* i *Mise Rolls*). Time je povećana efikasnost uprave i

---

²⁸ Isto 29-30.

²⁹ Isto 33.

pravosuđa koje je do tada ovisilo o sjećanju kraljevih službenika i čuvanju povelja od strane onih koji su ih primili. Rad riznice unaprijeđen je posebnim spisima (*Memoranda Rolls*) koji su bilježili neplaćene dugove.³⁰ Sve te mjere učinile su financijski pritisak na sve slojeve društva nesnosnim. Tomu u prilog govore registri riznice, u kojima je zabilježeno da je dobit od redovitih davanja po grofovijama 1203. iznosila 22.000 funti. Od tada ona je kontinuirano rasla, da bi u razdoblju od 1208. do 1212. prosječna dobit od grofovijskih davanja iznosila 39.000 funti. Ako se tomu pribroje prihodi od ispražnjenih biskupskih stolica za vrijeme interdikta, velik porez iz 1207. i velik namet koji su platili Židovi 1210., kralj je u prosjeku od 1207. do 1212. prihodovao 70.000 funti. Bez obzira na inflaciju, koja je bila prisutna u ranim godinama njegove vladavine, ove brojke govore o najvećem stupnju financijske eksploatacije Engleske od normanskog osvajanja.³¹

Cijeli upravni sistem počivao je na radu kraljevih službenika ili administratora. Engleski kraljevi su kroz te službe uvodili nove ljude u strukturu engleskog društva. Za Ivana taj proces je ubrzan zbog razvoja administrativnog sistema te rasta broja službi koje je kralj mogao dijeliti sebi odanim ljudima. Takva kraljeva praksa antagonizirala je domaću aristokraciju, kojoj su unatoč obiteljskoj tradiciji i administrativnom iskustvu takvi položaji bili uskraćeni. Posebno su bili omraženi skorojevići poput Philipa Oldcoatesa i Briana de Lislea koji su bili nemilosrdni kraljevi agenti na sjeveru zemlje, te stranci poput Philipa Marka, ozloglašenog nottinghamskog šerifa. Upravo protiv uzimanja stranaca u kraljevu službu ustali su čl. 45 i 50 Velike Povelje.³²

Kraljev karakter i njegov odnos s barunima

Opisanim usavršavanjem upravnog aparata sve je više dolazio do izražaja jaz između s jedne strane pravnih i upravnih procedura nametnutih podanicima kraljevstva i s druge strane prava krune da djeluje izvan tih pravila. Taj jaz najbolje se iščitava iz kraljevog odnosa s barunima, u kojem je veliku ulogu igrao i sam karakter kralja.

Položaj pojedinih baruna uvelike je ovisio o volji kralja. U stalnoj financijskoj potrebi Ivan je svojim neposrednim vazalima nametnuo visoke financijske daće koje su u pojedinim slučajevima dostizale ogromne iznose. Tako su se, na primjer, William Fitz Alan i Nicholas

---

³⁰ Jones, *King John and Magna Carta*, 63-66.

³¹ Abulafia, *The new Cambridge Medieval History*, vol 5, 323.

³² Isto, 326.

de Stuteville obvezali platiti nasljedne pristojbe u iznosu od 10.000 maraka, John de Lacy iznos od 7.000 funti. I druga feudalna prava bila su unosan izvor financija za kralja: Geoffrey de Mandevile platio je ogromnu sumu od 15.000 funti za pravo braka s Izabelom od Glouceстера, bivšom kraljevom ženom.³³ Sudske pristojbe koje su plaćali baruni također su dostigle do tada nezabilježenu visinu. Najveća zabilježena sudska pristojba je ona koju je kralju ponudio Geoffrey de Say 1214. u iznosu od 15.000 maraka.³⁴ Sva ta davanja plaćana su obročno, u dogovoru s kraljem i riznicom. Kao jamstva otplate dugova davani su posjedi, taoci, a kazna za neizvršavanje preuzetih obveza bila je konfiskacija posjeda. S druge strane, uvijek je postojala mogućnost odgode plaćanja ili oprosta dijela duga. Na taj način, putem tih dugoročnih uvjeta otplate dugova, kralj je ojačao kontrolu nad svojim vazalima, a oni su u velikoj mjeri bili ovisni o njegovoj volji i naklonosti. Biti u kraljevoj milosti značilo je imati lakši pristup uredima kraljeve uprave, uživati naklonost pred kraljevim sudom, lakše uvjete otplate dugova i sl. U pobuni 1215. sudjelovali su baruni koji su se prakticiranjem takve politike našli oštećenima: pritisnuti dugovima i izvan kraljeve milosti. Oni su Velikom poveljom, prvenstveno kroz restitutivne odredbe, pokušali ispraviti pojedinačne nepravde koje im je kralj nanio tijekom svoje vladavine. S druge strane, kralju su ostali lojalni oni velikaši koji su uživali prednosti kraljeve naklonosti. To su bili redom veliki baruni, među kojima su se nalazili grofovi Chestera, Essex, Devona i Surreyja, najvažniji među njima bio je William Marshal, grof Pembroka, koji je odigrao veliku ulogu u pregovorima 1215. godine i u događajima nakon smrti kralja Ivana.³⁵

Iako su iste metode u odnosu prema barunima koristili i njegovi anžuvinski prethodnici, Ivan je u svemu otišao korak dalje. Bio je nestalne, sumnjičave i osvetoljubive naravi. Na loš glas došao je kada su se proširile glasine o njegovom postupanju s nećakom Arturom.³⁶ Baruni su morali biti zastrašeni svađom između kralja i njegova nekadašnjeg prijatelja Williama de Briouzea koji je pobjegao iz zemlje, a svađa je, prema nekim izvještajima, završila zatvaranjem njegove žene i sina te njihovim ubojstvom izgladnjivanjem. Iako je uzimanje talaca bila uobičajena onodobna praksa, ubojstvo 28 velških talaca 1212. izlazilo je iz okvira prihvatljivog ponašanja.³⁷

Slučaj Briouze samo je najilustrativniji primjer utjecaja kraljevog karaktera na njegov odnos s barunima. Nakon početka krize 1212. kraljevo ponašanje postalo je u potpunosti

---

³³ Holt, *Magna Carta*, 190.

³⁴ Isto, 150.

³⁵ Jones, *King John and Magna Carta*, 20-21.

³⁶ Vidi više o tome na str. 9.

³⁷ Isto 25-27, Holt, *Magna Carta*, 109.

nepredvidljivo i hirovito. Sumnjajući u odanost svojih vazala kažnjavao ih je financijskim pritiskom, zahtijevanjem talaca i povelja vjernosti. U isto vrijeme nagrađivao je one čiju je odanost htio kupiti ili zadržati. Čak je i njegovo ponašanje prema pojedinom barunu znalo prelaziti od neprijateljskog i sumnjičavog u jednom trenutku do velikodušnog i pomirljivog u drugom.³⁸ Sve je to dovelo do toga da je pobuna baruna u velikom dijelu bila osobnog karaktera, uperena protiv djela kralja Ivana.

Englesko društvo i stvaranje opozicije

Krunidbena povelja Henrika I bavila se je s primitivno uređenim društvom. Nasuprot tomu baruni su se 1215., pri sastavljanju svojih zahtjeva, morali uhvatiti u koštac s puno složenijim sistemom uprave i kompleksnijim društvenim uvjetima. Stvaranje takve opozicije kraljevoj vlasti nije bilo jednostavno. Za njen nastanak bilo je potrebno vrijeme u kojem su kraljevi vazali stjecali iskustvo i uvid u funkcioniranje kraljeve uprave. S druge strane, opozicija u Engleskoj i samim tim i Velika povelja bili su pod utjecajem novih političkih teorija nastalih na europskom kontinentu koje su se zasnivale na teoriji odgovornosti monarha i sudjelovanju zajednice u upravljanju državom.³⁹ Velik utjecaj imao je traktat *Policratus* velikog političkog mislioca, Ivana iz Salisburyja. U njemu se ističe razlika između pravog vladara, koji vlada poštujući zakone i u interesu svojih podanika, i tiranina koji vlada oslanjajući se samo na svoju volju i u skladu sa svojim interesima.⁴⁰ U tom kontekstu baruni su na anžuvinske kraljeve gledali kao na tirane koji su svojim upravnim i pravnim inovacijama kršili stare zakone i običaje. Zahtijevali su obnovu zakona Edvarda Ispovjednika i Henrika I., gledajući pri tom u vladavini anglosaskih i normanskih kraljeva idealiziranu sliku vremena kada je kralj vladao uz savjet svojih vazala i poštivao njihova prava.⁴¹

Englesko društvo je u 12. stoljeću postajalo sve bogatije, stabilnije i obrazovanije. Razvojem trgovine jačalo je građanstvo, a važan politički faktor postalo je i niže plemstvo koje je snagu steklo zahvaljujući zaštiti novog pravosudnog sistema i sudjelovanjem u lokalnoj upravi. Baruni, koji su još uvijek bili jedina društvena skupina koja se mogla uspješno suprotstaviti kralju, prepoznali su rastuću važnost tih društvenih skupina te Velikom poveljom uvažili njihove interese. Kralj nije bio tako mudar te se zamjerio svim slojevima

---

³⁸ Holt, *Magna Carta*, 190.

³⁹ Isto, 40.

⁴⁰ Abulafia, *The New Cambridge Medieval History*, vol 5, 323

⁴¹ Turner, *Magna Carta through the ages*, 22.

društva. Niže plemstvo tako je zasigurno bilo pogođeno povećanjem grofovijске rente te ukidanjem središnjeg suda u Westminsteru.⁴² Iako je većina nižeg plemstva u pobuni 1215. stala na onu stranu kojoj su se priklonili njihovi seniori, zabilježeni su slučajevi gdje je niže plemstvo prešlo na pobunjeničku stranu unatoč činjenici što su njihovi seniori bili rojalisti, dok suprotni slučajevi nisu zabilježeni.⁴³

Kada se napokon oformila organizirana opozicija, ona se sastojala od tri grupe, koncentrirane na tri geografska područja. Na jugoistoku zemlje, na području od Istočne Anglije do Kenta, druga grupa nalazila se u zapadnom dijelu centralne Engleske (*West Midlands*) u grofovijama Herefordshire, Shropshire i Gloucestershire. Najznačajnija pobunjenička skupina bili su baruni sa sjevera zemlje, tzv. sjevernjaci (*Northerners*).⁴⁴ Razumljivo je da je upravo sjever zemlje bio žarište pobune ako se uzme u obzir činjenica da su sjeverne grofovije tek za vrijeme Henrika II. i Ivana podvrgnute središnjoj vlasti u istoj mjeri kao i ostatak zemlje.⁴⁵ Pobunu su podupirali i velški prvaci te škotski kralj. Neki od najvažnijih pobunjenih baruna bili su: Sear de Quincy, grof Winchestera, Robert de Ros, Roger Bigod, Geoffrey de Mandaville, te Robert Fitz Walter koji je stajao na čelu pobunjeničke vojske.

Europski kontekst Magne Carte

Zbivanja u Engleskoj nikako se ne mogu promatrati izolirano, izvan šireg europskog konteksta. Ratovi, stvaranje internacionalnih saveza, razvoj ratnih ekonomija te nove metode oporezivanja i drugih formi fiskalne eksploatacije bile su karakteristične za cijelo područje feudalne Europe u 12. stoljeću. Isto kao i nove političke teorije koje su se rađale u katedralnim školama, novonastalim sveučilištima i kroz sudsku praksu. Prema tome ne čudi što su vladari širom Europe bili prisiljeni, najčešće uslijed ratnih neuspjeha, ograničiti svoje ovlasti u korist podanika izdajući povelje koje su bile pod velikim utjecajem tih novih političkih ideja.

To je bio slučaj u Engleskoj 1215. godine. Isto tako 1183. car Fridrik I. Barbarosa mirom u Konstanci priznao je slobode gradovima Lombardske lige, kojima su oni postigli gotovo potpunu nezavisnost od careve vlasti. Godine 1188. leonski kralj Alfonso IX. dao je

---

⁴² Abulafia, *The New Cambridge Medieval History*, vol 5, 324-326.

⁴³ Jones, *King John and Magna Carta*, 23.

⁴⁴ Isto 24.

⁴⁵ Holt, *Magna Carta*, 44.

svojim vazalima velike feudalne povlastice. Godine 1222. ugarski kralj Andrija II. izdao je *Zlatnu bulu*, kojom je moć kralja ograničena u korist plemstva. Godine 1220. car Fridrik II. dao je crkvenim velikašima posebne privilegije koje su nešto kasnije bile priznate i svjetovnim velikašima. Godine 1283. aragonski kralj Pedro III. izdao je *Opći privilegij* kojim su znatno smanjene ingerencije krune. Zahvaljujući vojnim uspjesima u 13. stoljeću francuski kraljevi su tek početkom 14. stoljeća bili prisiljeni na slične koncesije svojim podanicima.⁴⁶

Unatoč međusobnim poveznicama, svi ti akti različiti su utoliko što odražavaju uvjete sredina u kojima su nastali. Po tom pitanju Magna Carta iskače iz mnoštva spomenutih dokumenata, zahvaljujući posebnostima engleskog feudalizma te upravnog i pravnog sistema kojeg su razvili engleski kraljevi. Feudalna struktura Engleske, opisana u prvom poglavlju, bila je takva da u Engleskoj od normanskog osvajanja nije moglo biti govora ni o kakvom obliku aristokratske neovisnosti. I, dok je većina spomenutih zahtjeva za slobodama težila ka raznim oblicima municipalne neovisnosti i različitim oblicima aristokratskog imuniteta, u Engleskoj baruni nisu tražili izuzeće već kontrolu nad administrativnim funkcijama krune.⁴⁷

Odnos s papom

Sukob s papom Inocentom III izbio je oko izbora novog canterburyjskog nadbiskupa, nakon smrti Huberta Waltera u srpnju 1205. godine. Nemogućnost dogovora između kralja i engleskog klera oko izbora novog poglavara engleske Crkve doveo je cijeli slučaj pred papu koji je zahtijevao da se izbor obavi u Rimu, što je i učinjeno u prosincu 1207. kada je za nadbiskupa izabran Stjepan Langton, nezavisni učenjak i profesor pariškog sveučilišta. Kako je engleska kruna bila naviknuta da stolicu u Canterburyju zauzima kraljev čovjek, ovakav izbor je za Ivana bio neprihvatljiv te je on odbio pristati na Langtonov izbor. Nakon niza upozorenja, Inocent III. je u ožujku 1208. stavio interdikt ili prokletstvo na Englesku. Crkvena kazna interdikta značila je zabranu vršenja bogoslužja i davanja sakramenata. Prema instrukcijama pape, u Engleskoj su ipak bili dozvoljeni sakramenti krštenja i posljednje pomasti, a od 1209. i održavanje svete mise u samostanskim crkvama, iza zatvorenih vrata. Nakon interdikta većina biskupa napustila je zemlju dok je posjede ispražnjenih biskupskih stolica konfiscirao kralj i na taj način izvukao financijsku korist iz novonastale situacije. U jesen 1209. papa je otišao korak dalje i izopćio Ivana iz Crkve. Najveća politička posljedica

---

⁴⁶ Isto 24 – 25.

⁴⁷ Isto 28.

izopćenja bila je zabrana kraljevim katoličkim podanicima da na bilo koji način kontaktiraju s kraljem. Dok su se biskupi pokorili Rimu i napustili zemlju, svjetovni velikaši ostali su odani kralju. Ipak, kako bi se osigurao i pokazao papi jačinu svog političkog položaja u zemlji, Ivan je u rujnu 1209. u Marlboroughu tražio od svih slobodnih podanika izravnu zakletvu vazalske podložnosti. *Marlborouška prisega* ujedno je i dobar pokazatelj jačine centralne vlasti i razvijenosti kraljeve uprave, ali i procesa zamjene osobnih seniorsko – vazalnih odnosa odnosom kralja i njegovih podložnika.⁴⁸

Krajem 1212. politička situacija u zemlji i izvan nje se promijenila. Godine 1210. papa je počeo podupirati Fridrika iz kuće Hohenstaufen kao protukandidata za njemačko carsko prijestolje protiv Otona Welfskog, Ivanovog saveznika. Time je na kontinentu stvorena jaka koalicija protiv Ivana koja se je sastojala od pape, Filipa Augusta i Fridrika II. Ni situacija u Engleskoj nije išla u prilog kralju. Zemljom su kružile glasine da je papa svrgnuo Ivana, prijetila je opasnost invazije francuskog kralja, također uz blagoslov pape, a 1212. otkrivena je urota kojoj je cilj bio ubojstvo kralja.⁴⁹ Takav odnos snaga natjerao je Ivana da se pomiri s Rimom i prihvati papine uvjete pomirbe koji su, između ostalog, uključivali prihvaćanje Langtona za canterburyjskog nadbiskupa, povratak prognanih biskupa i financijsku odštetu Crkvi u Engleskoj za štetu koja joj je nanesena za vrijeme interdikta. Dana 15. svibnja 1213. Ivan je pristao na papine uvjete pomirbe. Tom prigodom učinio je i više no što se od njega tražilo i pred papinskim izaslanikom Pandulfom predao englesko kraljevstvo u leno papi. Stjepan Langton se vratio u Englesku u svibnju i 20. srpnja svečanim činom odriješio Ivana od izopćenja. Ceremonija odrješenja uključivala je i ponavljanje krunidbene zakletve kojom se je kralj obvezao da će štititi Crkvu te vladati u skladu sa starim zakonima. Takav oblik kraljeve zakletve imao je velik utjecaj na kasnija zbivanja jer je poslužio kao pravna osnova na kojoj su baruni temeljili svoje zahtjeve, optužujući kralja za kršenje starih običaja koje se obvezao poštovati.⁵⁰

Pomirba s papom bila je dio politike koju je Ivan vodio nakon početka krize 1212., a kojoj je cilj bio smiriti situaciju u zemlji te ojačati svoj položaj u zemlji i izvan nje, kako bi se mogao posvetiti planovima za povratak kontinentalnih posjeda. Time je uklonjena mogućnost ujedinjenja crkvene i svjetovne opozicije u zemlji, koja je najavljena 1212. kada su glavni urotnici, Robert Fitz Walter i Eustace de Vesci, svoj bijeg iz zemlje opravdavali odbijanjem da služe ekskomuniciranog kralja. Koliko je to bio stvaran razlog urote je upitno, ali je

---

⁴⁸ Jones, *King John and Magna Carta*, 39.

⁴⁹ Isto 41.

⁵⁰ Holt, *Magna Carta*, 219, Turner, *Magna Carta through the ages*, 41.

činjenica da im je papa povjerovao te je restitucija njihovih lena, skupa sa crkvenim posjedima, bila uključena u papinske uvjete pomirbe.⁵¹

Pojedine samostanske kronike negativno su ocijenile ustupanje Engleske u leno papi. No u stvarnosti to je bio mudar diplomatski potez. Ivan je time dobio moćnog saveznika koji je odigrao ključnu ulogu u događajima 1215. godine.⁵²

Kriza od 1212. do 1215. godine

Početak krize

Kriza, čiji je krajnji rezultat bilo donošenje Velike povelje, započela je u travnju 1212. kada je otkrivena urota kojoj je cilj bio ubojstvo kralja.

Nastalu krizu možemo podijeliti na dva razdoblja:

- od 1212. do Bouvinesa;
- od Bouvinesa do početka rata.

U oba razdoblja pokušali su se upotrijebiti pravni lijekovi: u prvom razdoblju na kraljevom sudu u tužbi protiv prekomorske službe; u drugom razdoblju obje strane su se obratile papi kao vrhovnom feudalnom gospodaru. Rat je uslijedio kada se pravnim putem nije uspjelo ništa riješiti.⁵³

U prvom razdoblju krize opozicija kraljevoj vlasti još nije bila organizirana, ona se sastojala od niza individualnih pritužbi i općeg nezadovoljstva koje je vladalo zemljom. Jedino su baruni sa sjevera zemlje pružili ujedinjen otpor kralju, odbijajući vojnu službu na kontinentu. Eustace de Vescy i Robert Fitz Walter, glavni urotnici iz 1212. godine, pobjegli su iz zemlje, a kraljevo sumnjičavo ophođenje prema ostatku svojih vazala nakon te urote opisano je ranije u tekstu.⁵⁴ Ovo razdoblje krize bilo je obilježeno kontradiktornostima. S jedne strane, povećan je financijski pritisak zbog planirane kontinentalne kampanje. S druge strane, kralj je pokušavao raznim ustupcima stvoriti privid reforme.

U sklopu te reforme:

- olakšani su uvjeti otplate židovskih dugova vitezovima i nekim barunima;
- 1212. počele su istrage nad šumskim službenicima krune u sjevernim grofovijama;

---

⁵¹ Holt, *Magna Carta*, 216.

⁵² Abulafia, *The New Cambridge Medieval History*, vol. 5, 319.

⁵³ Holt, *Magna Carta*, 189.

⁵⁴ Vidi više o tome na str. 14.

- 1213. pokušavajući umiriti sjever zemlje smijenjen je šerif Cumberlanda Hugh de Neville, na njegovo mjesto postavljen je Robert de Ros koji se kasnije pridružio pobuni. U grofovijama Yorku i Lincolnu dotadašnji šerifi zamijenjeni su lokalnim vitezovima te su organizirane lokalne porote koje su imale istražiti zloupotrebe šerifa i ostalih kraljevih službenika. Time je anticipiran članak 25 Velike Povelje.⁵⁵

Ivanovi motivi za takav oblik reforme bili su jasni, on je pokušavao umiriti situaciju kod kuće te kupiti potrebno vrijeme i potporu za svoj dugo planirani napad na Francusku. U sklopu te politike sredinom 1213. godine postignuto je i izmirenje s papom.⁵⁶ Da navedeni kraljevi ustupci nisu uspjeli umiriti daljnje nezadovoljstvo bilo je očito već u ljeto 1213. kada su baruni sa sjevera zemlje odbili prekomorsku vojnu službu.

Redoslijed zbivanja od siječnja do lipnja 1215.

Poraz kraljeve politike na kontinentu i bitka kod Bouvinesa, označili su drastičnu prekretnicu u tijeku daljnjih događaja. Kada se kralj vratio u Englesku, u listopadu 1214., bio je suočen s organiziranom oporbom. Prvi čin te oporbe bio je odbijanje plaćanja štitovine u rujnu 1214. godine. Već za Božić iste godine ona je pred njega stavila zahtjeve za potvrdom zakona Eduarda Ispovjednika i Krunidbene povelje Henrika I.

Dana 6. siječnja 1215. održani su prvi formalni pregovori između kralja i baruna koji su se na sastanku pojavili pod punom vojnom spremom. Pregovori nisu urodili nikakvim dogovorom te su na zahtjev kralja odgođeni do 26. travnja (Mladog Uskrsa), do tada je utvrđeno primirje između obiju strana.⁵⁷

Nakon toga obje strane su poslale svoje predstavnike u Rim i obratile se papi kao nadređenom feudalnom gospodaru. Od tada su pregovori nastavljeni na dvije fronte: u Engleskoj i u Rimu. Ta dva tijeka pregovora bila su u stalnom raskoraku, zbog brzine kojom se situacija u Engleskoj mijenjala i sporosti kojom su informacije iz Engleske dolazile do Rima i obratno. To je dovelo do toga da su se papinske instrukcije, kada bi napokon stigle do Engleske, odnosile na događaje stare najmanje dva mjeseca, što je unosilo dodatnu zbrku.

Već prvim reakcijama na situaciju u Engleskoj, iznesenim u pismima od 19. ožujka⁵⁸ i 1. travnja, papa je jasno stao na stranu kralja. Osudio je barunska zahtijevanja pod prijetnjom oružja, te naložio da baruni trebaju platiti štitovinu koju duguju kralju, prije no što mogu

⁵⁵ Holt, *Magna Carta*, 211-213.

⁵⁶ Isto 216, Vidi više o tome str. 17.

⁵⁷ Jones, *King John and Magna Carta*, 49-50.

⁵⁸ Papine upute, datirane 19. ožujka, poznate su pod nazivom *Triplex forma pacis*. Holt, *Magna Carta*, 232.

tražiti ikakve povlastice za sebe, a nakon toga svoje razmirice s kraljem trebaju riješiti mirnim putem, na kraljevom sudu. Ovakva papina odluka imala je pravne temelje, baruni nisu mogli zahtijevati svoja prava uskraćujući pritom kralju njegova. Nakon toga reforma više nije bila moguća unutar postojećeg sistema prava i običaja, ona se mogla postići samo primjenom sile.⁵⁹ Kralj je dobio pravnu bitku, a svoj položaj i savez s papom učvrstio je 4. travnja, obvezavši se na križarsku vojnu. To mu je donijelo dodatnu prednost tijekom pregovora zbog križarskih povlastica koje je takva obveza donosila.

U Engleskoj za to vrijeme pregovori nisu davali nikakvog rezultata. Kralj se nikada nije sastao s pobunjenim barunima, a sporadične pregovore vodio je putem svojih predstavnika i posredstvom nadbiskupa Stjepana Langtona. Točnu kronologiju zbivanja i tijek pregovora nemoguće je utvrditi, jer su jedini pouzdani izvori za to razdoblje papinska i kraljeva pisma te Ivanove povelje od 9. i 10. svibnja, u kojima kralj iznosi kompromisna rješenja u cilju smirivanja situacije. U prvoj se obvezuje ispraviti sve *loše običaje* koji su nastali za vrijeme njegove vladavine i one njegovog brata Rikarda. Druga povelja sadrži prijedlog da se sukob riješi posredstvom arbitarske komisije koja bi se sastojala od četiri baruna po kraljevom izboru i četiri baruna po izboru njegovih protivnika, pod paskom pape kao vrhovnog arbitra.⁶⁰ Papa, koji je već u *Trostrukoj formi mira* presudio u kraljevu korist, bio je barunima potpuno neprihvatljiv kao vrhovni arbitar.

Navedeni izvori ne pružaju uvid u to kakvi su bili barunski zahtjevi u razdoblju od siječnja do lipnja 1215. godine, dok samostanski kroničari daju nepouzdana i proturječne informacije.⁶¹ Poznato je da je na sastanku u siječnju Ivan tražio odgodu pregovora na osnovi novina koje su baruni podastrijeli pred njega. Kako sadržaj povelje Henrika I. nije mogao predstavljati nepoznanicu u to vrijeme, pretpostavlja se da su baruni već tada proširili "Henrikov popis loših običaja koje treba ispraviti", tj. da su već tada tražili nešto više od same potvrde Krunidbene povelje. To se može zaključiti iz sadržaja i načina na koji je koncipirana *Nepoznata povelja*, za koju se smatra da je nastala u toj prvoj fazi pregovora, prije lipnja 1215. godine.

---

⁵⁹ Isto 231.

⁶⁰ Holt, *Magna Carta*, 234.

⁶¹ Isto 233.

Nepoznata povelja

Nepoznata povelja sačuvana je zajedno s dvije kopije Velike povelje kao dio francuskog kraljevskog arhiva, engleski učenjaci otkrili su je tek krajem 19. stoljeća, te je iz tog razloga nazvali nepoznatom poveljom. Većina autoriteta za ovo razdoblje smatra da je ona bila dio jedne faze pregovora između siječnja i lipnja 1215. godine.

Sastoji se od kopije krunidbene povelje Henrika I. iza koje slijedi dodatak podijeljen na 12 članaka. Neki od članaka ponavljaju i nadopunjuju odredbe iz Henrikove povelje, to su: klauzula o nasljednim pristojbama i oporučne odredbe, Henrikove odredbe o pravima udovica i nasljednika koje su ovdje proširene. Odredba o kraljevim šumama ovdje je osuvremenjena te traži da se njen opseg vrati u stanje iz 1154. godine.

Nove odredbe, koje nisu spominjane u Henrikovoj povelji, tiču se feudalnih običaja, šumskih zakona i dugova prema Židovima. Općenito gledajući Nepoznata povelja bila je puno radikalnija u svojim zahtjevima od kasnije Velike povelje:

- stroge odredbe o upravljanju posjedima koji se nalaze pod kraljevim skrbništvom;
- prekomorska vojna služba ograničava se na Normandiju i Bretanju. Ograničava se kraljevo pravo na štitovinu, određujući fiksni iznos od 1 marke po viteškom lenu;⁶²
- zaštićuju se prava onih koji drže šume unutar granica kraljevskih šuma, određuje se da nitko ne smije izgubiti život ili ud zbog prekršaja šumskih zakona;
- dugovi kraljevskih štićenika neće nositi kamate;
- čl. 1 određuje da kralj neće nikoga zatvoriti bez suđenja niti će naplaćivati izricanje pravde niti činiti nepravdu. Ovom odredbom anticipirani su članci 39 i 40 Velike povelje.

Sa sigurnošću se ne može utvrditi da li Nepoznata povelja predstavlja zahtjeve baruna, ustupke koje je kralj obećao ili tek neformalne bilješke nastale u toku pregovora, ali ona pruža uvid u tijek pregovora i oblik barunskih zahtjeva prije lipnja 1215. godine.⁶³

Gradanski rat

Nemogućnost dogovora između dviju zavađenih strana rezultirala je građanskim ratom, koji je počeo 5. svibnja barunskim činom odbacivanja vazalne podložnosti kralju (*diffidatio*), što je najvjerojatnije bila izravna posljedica papinske intervencije u *Triplex forma*

---

⁶² Isto 318.

⁶³ Isto 239, 421.

pacis. Na taj čin kralj je reagirao 12. svibnja naredbom o konfiskaciji posjeda pobunjenih baruna.

Pripreme za vojni sukob započele su puno prije formalnog čina otkazivanja vazalske vjernosti. Baruni su već u siječnju pregovarali pod oružjem. Kralj je do travnja okupio velik broj plaćeničkih trupa iz Flandrije, Poitoua i Gaskonje koje je rasporedio po strateškim točkama širom zemlje. Još krajem 1214. godine, čim je saznao za organiziranu opoziciju, kralj je naredio da se njegovi dvorci utvrde i opskrbe. Svoju poziciju na sjeveru zemlje nastojao je učvrstiti postavljanjem pristaša na važne položaje.⁶⁴ Obje strane su nastojale u svoj tabor privući one koji se još nisu opredijelili, kralj je kupovao lojalnost takvih raznim povlasticama te prijetio konfiskacijama onima u čiju je lojalnost sumnjao.

Ravnoteža snaga prekinuta je 17. svibnja kada je barunska vojska zauzela London, uz suradnju njegovih građana. Opozicija je time dobila na ugledu i moći te se tek nakon tog događaja velik dio baruna koji su do tada bili neutralni pridružio barunskoj stranci, među njima i Robert de Ros i John de Lacy, kasnije članovi odbora dvadesetpetorice. Pad Londona bio je odlučujući faktor za daljnji slijed događaja. Kralj, suočen sa sada osnaženom opozicijom, našao se u trenutačno bezizlaznoj situaciji te je u pregovorima bio spreman pristati na puno veće ustupke pred barunskim zahtjevima. Izgledno je da su se u cijelom tom razdoblju zavađene strane sastajale, tj. da su pregovori nastavljeni. Dokaz tomu su kraljeva pisma u kojima jamči siguran prolaz vođama barunske stranke. Nakon pada Londona takvo jamstvo dao je 25. svibnja Sear de Quincyju, grofu Winchestera, a dva dana kasnije i Stjepanu Langtonu i svima onima koji su trebali doći u Staines na pregovore s kraljem. Istog dana proglašeno je primirje.⁶⁵

Pregovori u Runnymedu

Početak lipnja pregovori su već bili smješteni na području na kojem će se postići i konačan dogovor. Baruni su imali bazu u Stainesu na sjevernoj strani rijeke Temze, dok se kralj nalazio u Winsdoru s južne strane rijeke. Pregovori su se održavali na pola puta između ta dva mjesta, na livadi Runnymede koja je bila tradicionalno mjesto zborovanja. Zaštićen sa svih strana Runnymede je bio savršeno mjesto za sastanak međusobno sumnjičavih i zavađenih strana.⁶⁶ Dostupni izvori ni za ovu konačnu fazu pregovora ne pružaju točan uvid

---

⁶⁴ Jones, *King John and Magna Carta*, 53.

⁶⁵ Holt, *Magna Carta*, 242.

⁶⁶ Isto 249.

u redosljed zbivanja te o tomu postoje različita mišljenja. Ovdje iznosim rekonstrukciju događaja koju Holt smatra najvjerojatnijom.

Barunski članci

Donošenje Barunskih članaka predstavlja zadnju fazu pregovora, prije postizanja konačnog dogovora. Oni nisu datirani ali je najizgledniji datum njihova donošenja 10. lipnja, kada je po drugim izvorima utvrđeno da se je kralj nalazio u Runnymedeu. Članci predstavljaju preliminarni dogovor između kralja i barunskih izaslanika koji su poslužili kao baza za donošenje Velike povelje. Oni su bili rezultat kompromisa s obje strane. Kralj je bio prisiljen trenutnim odnosom snaga, nakon pada Londona, pristati na uvjete koji bi mu prije toga bili nezamislivi. Baruni su, s druge strane, odustali od ograničavanja prekomorske vojne službe i radikalnog smanjenja opsega kraljevih šuma što je bilo predviđeno Nepoznatom poveljom. Iako Barunski članci predstavljaju samo grubi nacrt, oni nose kraljev pečat, što je bilo neobično, ali i potrebno u danim uvjetima kako bi barunski predstavnici mogli ostatku pobunjenika predočiti dokaz da je došlo do preliminarnog dogovora i da se kralj obvezao poštovati ga.⁶⁷ Kako načelo predstavništva nije bilo u punoj mjeri razvijeno do tog vremena, nastavak pregovora odvijao se na plenarnim sastancima.

Nastanak Velike povelje

Iako je Velika povelja datirana 15. lipnja, to sigurno nije bio datum njezina donošenja. Najvjerojatniji razlog zašto je taj dan naveden u Povelji je što je to bio zadnji dan produžetka primirja, koje je kralj naredio 10. lipnja.

Na taj dan održan je prvi plenarni sastanak između pobunjenih baruna i kraljevih pristaša koji su se sada u velikom broju okupili na Runnymedskoj livadi, a dogovor koji je postignut toga dana najvjerojatnije se odnosio na opći pristanak svih prisutnih da će se uvjeti mira, tj. odredbe Velike povelje, temeljiti na odredbama Barunskih članaka.⁶⁸ Nastupila je zadnja faza pregovora koja je trajala najmanje četiri dana. U tijeku tih pregovora morala su se naći rješenja nekih važnih pitanja koja su u Barunskim člancima ostavljena otvorena da konačno budu riješena Poveljom. To su bile odredbe o nasljednim pristojbama, dijelovi sigurnosne klauzule. Crkveni odbor, sastavljen od nadbiskupa i biskupa, trebao je za to

---

⁶⁷ Isto 247.

⁶⁸ Isto 250.

vrijeme odlučiti o tome treba li kralj dobiti odgodu, temeljem križarskih povlastica, za slučajeve nezakonitog oduzimanja posjeda od strane Henrika II. I Rikarda I. Gotovo svaka odredba Barunskih članaka bila je u Velikoj povelji prepravljena i nadograđena te su dodane neke odredbe koje se u Barunskim člancima ne spominju, to su čl. 14, 21 i 53.

Pregovori su završili 19. lipnja kad su sve odredbe Velike povelje napokon bile utanačene. Je li toga dana postojala finalna verzija Povelje ili samo njen nacrt nije poznato. Sam dokument toga dana i nije bio od presudne važnosti, bitno je bilo da je njegov sadržaj bio poznat i prihvaćen od strane svih prisutnih u Runnymedu. Time je bio ispunjen uvjet za konačno uspostavljanje mira koji je postignut formalnim činom obnove vazalne vjernosti kralju. Velika povelja stupila je na snagu istoga dana, usmenom zakletvom svih prisutnih, uključujući i kralja, da će poštovati odredbe Velike povelje.⁶⁹

Već toga dana kralj je, putem pismenih naloga, počeo izvršavati odredbe Velike povelje. To su bili opći ukazi poslani svim grofovijama koji su provodili u život odredbe čl. 48 i 61. Ukaz koji se tiče čl. 48 nalagao je izbor lokalnih porota, koje su trebale istražiti loše običaje svojeg kraja, kako bi se oni mogli ispraviti. Drugim općim nalogom kralj je naredio svim podanicima polaganje zakletve poslušnosti sudu dvadesetpetorice baruna, čija je zadaća bila nadgledati izvršavanje odredbi Povelje. Ostali kraljevi ukazi toga dana odnosili su se na pojedinačne slučajeve povratka imovine (čl. 52), te puštanja talaca (čl.49).⁷⁰

Još se za dva dokumenta smatra da su bili dio nagodbe postignute 19. lipnja. Prvi su Pisma potvrde (*Letters Testimonial*) u kojima nadbiskup, biskupi i papinski delegat potvrđuju sadržaj Povelje i garantiraju da njene odredbe neće biti izmijenjene.⁷¹ Drugi dokument je Londonski sporazum (*London Treaty*), čija je svrha bila je prisiliti kralja na izvršavanje preuzetih obveza, prvenstveno onih koje su se ticale restitucije prava i posjeda. Njime je određeno da će baruni nastaviti držati London, a nadbiskup londonsku tvrđavu (*London Tower*) do 15. kolovoza, kada će oni biti vraćeni kralju pod uvjetom da do tada ispuni sve zahtjeve vezane uz restituciju, po sudu odbora dvadesetpetorice baruna. U suprotnom baruni će nastaviti držati grad. Time je London zadržao ulogu barunskog aduta. Naime, zauzeće Londona prisililo je kralja na ustupke navedene u Povelji, a sada su se baruni koristili njime kako bi osigurali njenu provedbu.⁷²

Konačna verzija dokumenta spominje se tek 24. lipnja, kada je prvih sedam prijepisa Povelje poslano u distribuciju po grofovijama. Nije poznato je li postojao nekakav original

---

⁶⁹ Isto 256.

⁷⁰ Isto 254.

⁷¹ Isto 256.

⁷² Isto 264.

Povelje ili su svi primjerci bili jednake važnosti. Sam dokument su sastavili kraljevi činovnici te on većinom prati obrazac uobičajen za pravne dokumente kraljevske kancelarije. Ipak, na jednom mjestu iskače iz tog obrasca. Naime, popis svjedoka nalazi se na početku dokumenta, dok je uobičajena onodobna praksa bila da se svjedoci navedu na kraju. Smatra se da je time naglašena uloga navedenih i njihova obveza poštovanja postignutog dogovora.⁷³

Kako je već rečeno, sporazum u Runnymedu postignut je usmenim putem, Povelja nje postala zakonom kada je na njen prvi primjerak stavljen kraljev pečat, već kada su se svi prisutni u Runnymedu, svečanim činom, obvezali poštovati njezine odredbe. Sam dokument bio je dokaz postignutog dogovora i kraljeve zakletve kojom se obvezao poštivati ga. On je bio zapis koji je Ivana i njegove nasljednike javno obvezivao, za sva vremena, na poštovanje postignutog dogovora.⁷⁴

Velika povelja

Interesi zastupljeni Velikom poveljom

Velika povelja je kraljeva darovnica, dana *svim slobodnim ljudima kraljevstva*. Iako je njen primaran cilj bio očuvanje interesa najviših slojeva društva, ona je u znatnoj mjeri, većoj od svih sličnih akata tog razdoblja, uzela u obzir i interese ostalih, politički relevantnih, dijelova društva. To se iščitava iz odredbi o gradovima i trgovini te člancima koji štite prava slobodnih držalaca zemlje. Najbolji primjer tome je članak 60, koji nalaže da sva prava koja je kralj u povelji podario barunima, oni isto tako trebaju poštivati u odnosu prema svojim vazalima.⁷⁵

Primalac povelje nije bila grupa individualaca ili pojedine društvene kategorije nego *zajednica cijelog kraljevstva*, koja se sastojala od pojedinaca koji su položili zakletvu, da će se pokoravati odlukama odbora dvadesetpetorice baruna (čl.61). Kao predstavnici zajednice kraljevstva nametnuli su se baruni koji su kao rezultat sve veće centralizacije vlasti do 1215. tvorili zasebno kolektivno tijelo sa zajedničkim pravima i interesima.⁷⁶ Ideja o zajednici

---

⁷³ Isto 357.

⁷⁴ Isto 258.

⁷⁵ Isto 276.

⁷⁶ Turner, *Magna Carta through the ages*, 17, 52.

kraljevstva koja je sposobna kao kolektivitet biti primalac kraljeve darovnice jedno je od osnovnih ostvarenja postignutih 1215. godine.⁷⁷

Uloga Stjepana Langtona

Uloga Stjepana Langtona izazvala je mnogo prijepora među povjesničarima. Starija historiografija smatrala ga je vođom i glavnim kreatorom odredbi Velike povelje. Takvo mišljenje dijeli i Trevelyan, pišući: "Stephen Langton bio je mudri vođa svojim plemićkim saveznicima..."⁷⁸ Takav stav prema Langtonu velikim dijelom se oslanja na izvještaj kroničara Wendovera koji navodi kako je u kolovozu 1213. godine Langton upoznao barune sa poveljom Henrika I. i obećao im svoju potporu u borbi za njihova prava temeljem te povelje. Wendoverov izvještaj nije vjerodostojan, jer o njemu nema niti spomena u drugim izvorima a wendoverska kronika, puna pretjerivanja, sve se manje smatra pouzdanim izvorom.⁷⁹ Njegov utjecaj i bez takvih pretjerivanja bio je velik. S njegovim povratkom i činom odrješenja Ivana od ekskomunikacije 20. srpnja 1213., povezano je kraljevo formalno obećanje reforme. Najvjerojatnije je Langton u jesen 1213. spriječio kralja da se vojno obračuna sa sjevernjacima, predlažući da se s njima obračuna sudskim putem. Njegova uloga tijekom pregovora 1215., prema Holtu, bila je od velike važnosti, ali to nije bila uloga vođe ili barunskog saveznika već moderatora i posrednika, čiji je primaran cilj bilo očuvanje mira.⁸⁰ Kao posrednik Langton je bio prisutan na svim pregovorima između dviju zavađenih strana i kao takav se, zajedno sa Williamom Marshalom, spominje u jamstvima sigurnog prolaska koja je izdavao kralj za vrijeme pregovora koji su prethodili donošenju Velike povelje. Takva njegova uloga iščitava se i iz papinskog pisma od 19. ožujka, upućenog Langtonu, gdje ga papa kori što nije uspio, svojim posredovanjem, spriječiti sukob između kralja i baruna.

Izravan utjecaj Langtona i ostalih biskupa, koji se iščitava iz Barunskih članaka i same Povelje, ograničen je na pitanja crkvene jurisdikcije koja uključuju križarske povlastice kralja i zakletve vjernosti (*pledges of faith*), koje su dali Velšani i Škoti, kao jamstva mira. Ta pitanja u Velikoj povelji riješena su člancima 52, 53 i 57 kojima kralj, temeljem križarskih povlastica, dobiva odgodu svih sudskih procesa koja se tiču postupaka njegova oca i brata. Člankom 58 odlučeno je da će kralj vratiti sve velške taoce i povelje koje su dane kao jamstvo

---

⁷⁷ Holt, *Magna Carta*, 57, 74, 278-280, 295.

⁷⁸ *Povijest Engleske* (Zagreb: Kultura Zagreb, 1956), 189.

⁷⁹ Holt, *Magna Carta*, 225-227.

⁸⁰ Isto 280- 281.

mira. Isto određuje i čl. 59 za škotske taoce, ali uz ogradu da ako postoje povelje iz vremena škotskog kralja Vilima, koje određuju drugačije, cijeli slučaj se vraća na kraljev sud.⁸¹ Iz ovoga je vidljiva nevoljkost nadbiskupa da zadire u sekularna pitanja. "Bez obzira na to kakva je njegova uloga bila, kao političkog posrednika, u Povelji on nije bio spreman intervenirati u sekularna pitanja koja se tiču seniorsko - vazalnih odnosa."⁸²

Prema Holtu, intelektualnu elitu barunske stranke sačinjavali su drugi klerici poput Williama Fitz Waltera, Johna od Ferribyja, Eliasa od Derehama i Simona Langtona, nadbiskupovog brata. Njihova povezanost sa pobunjenicima bila je osobne prirode, tako da Ivanovo podvrgavanje Rimu nije utjecalo na njihovu opredijeljenost.⁸³ Njihovom utjecaju pripisuje se osnovni princip Velike povelje o kralju podređenom zakonima. U isto vrijeme ne može se reći da je kanonski utjecaj bio presudan za sve one dijelove povelje koji su nadilazili uske interese najviših društvenih skupina. Do 1215. godine baruni su bili i sami sposobni, zahvaljujući rastu laičke pismenosti i administrativnom iskustvu, kreirati većinu odredbi Velike povelje.⁸⁴

Oživljavanje starih prava ili uvođenje novih?

Barunska stranka tvrdila je da Povelja oživljava stare zakone i običaje te potvrđuje postojeće privilegije i slobode koje su kralj i njegovi prethodnici kršili. Oživljavanje starih zakona i običaja bila je osnova njihovih zahtjeva. Kralj i njegovi pristaše tvrdili su suprotno, okrivljujući barune da su poveljom kralju nametnuli nove zakone i time okrnjili prava krune.⁸⁵ Tko je bio u pravu? U kojoj mjeri je povelja doista samo potvrđivala postojeće zakone i običaje, a u kojoj uvodila nove? Jednostavnog odgovora koji bi se odnosio na sve odredbe nema, svaki članak priča je za sebe. Na primjer, u čl. 12, dio koji traži opći pristanak za prikupljanje feudalne pripomoći (osim u tri izdvojena slučaja), potvrđuje uobičajenu praksu, dok dio koji traži isti takav pristanak za prikupljanje štitovine predstavlja novinu i očito zadiranje u kraljeva prava. Naime, štitovina je bila novčana zamjena za vojnu službu koja je bila osnovna obveza na temelju koje su baruni držali zemlju od kralja. Već je ranije rečeno da u mnogim slučajevima kralj nije postupao izvan zakonskih i običajnih okvira koji su postojali, već je vješto manipulirao postojećim zakonima u svoju financijsku i političku korist. U

---

⁸¹ Isto 286 - 288.

⁸² "Whatever his role as a political mediator, in the Charter he would not readily intervene in a secular issue between lord and vassal." Isto 288.

⁸³ Isto 283.

⁸⁴ Jones, *King John and Magna Carta*, 101.

⁸⁵ Holt, *Magna Carta*, 297.

mnogim slučajevima nije bilo preciznih zakona ili utvrđenih običaja koji bi ograničili kraljeve arbitrarne odluke. U takvim situacijama baruni su se trudili da odredbe uvrštene u povelju imaju potvrdu postojećih presedana. To je slučaj s nasljednim pristojbama, čl. 2 određuje za barune fiksnu nasljednu pristojbu u visini od 100 funti. Za takvu odredbu postojali su presedani u praksi 12. stoljeća, no isto tako postojali su i slučajevi kada su nasljedne pristojbe dostizale ogromne svote od više tisuća funti. "Ponekad je Velika povelja navodila zakone. Ponekad je navodila ono čemu su se njeni pristaše nadali da će postati zakoni. Ponekad je navodila ono za što su baruni lažno tvrdili da jesu zakoni."⁸⁶ No bez obzira na to je li neka odredba u Povelji iz 1215. navodila već postojeće običaje ili uvodila nove, zakonom su postale one odredbe koje su bile uvrštene u kasnije izdanje Povelje, iz 1225. godine.

Teme zastupljene u Velikoj povelji

Povelja u svojim odredbama nastoji definirati širok spektar društvenih i političkih odnosa. Tematski ju možemo podijeliti na sedam velikih cjelina:⁸⁷

1. crkva;
2. feudalna prava i obveze;
3. trgovina i gradovi;
4. pravda i pravosuđe;
5. financijska administracija;
6. kraljevske šume;
7. zahtjevi za restitucijom i mirovne odredbe.⁸⁸

1. Crkva

Crkvi je posvećen prvi članak povelje, što je bila uobičajena praksa za srednjovjekovne dokumente. Njime su potvrđene opće slobode Crkve i sloboda crkvenog izbora.

---

⁸⁶ "Sometimes Magna Carta stated law. Sometimes it stated what its supporters hoped would become law. Sometimes it stated what they pretended was law." Isto 300.

⁸⁷ <http://www.bl.uk/treasures/magnacarta/> (posjet 2. 2. 2013., posljednji put mijenjano 9. 10 2011).

⁸⁸ Holt, *Magna Carta*, 340.

2. Feudalna davanja i obveze

Grupa odredbi koja se odnosila na feudalna prava i obveze pokušala je uvesti red, prvenstveno u odnose između krune i njenih vazala, a zatim i u ostale seniorsko vazalne odnose te ograničiti kraljevo iskorištavanje tih prava. Nasljednim pristojbama utvrđen je fiksni iznos odredbama iz članka 2. Za viteška lena potvrđen je iznos od 100 šilinga koji je i ranije bio uvriježen. Nasljedne pristojbe baruna, koje su prethodno bile stvar kraljeve volje, sada su svedene na fiksni iznos od 100 funti. To je predstavljalo veliku pobjedu baruna jer je ta odredba uvrštena i u kasnija izdanja Povelje, čime su enormni iznosi ranije zahtijevani od baruna u ime nasljedne pristojbe postali stvar prošlosti. Nasljednim pristojbama bavi se još čl. 3 i čl. 43.

Članci 6, 7 i 8 nastavljaju se na slične odredbe iz krunidbene povelje Henrika I. Čl. 7 bavi se pravima udovica, dok članci 6 i 8 nastoje obuzdati trgovinu nastalu iz seniorskog prava braka. Udovicama je potvrđeno pravo da ne mogu biti prisiljene na udaju, dok čl. 6 ostavlja pravo braka nasljednika u seniorovim rukama, ali zabranjuje da ih se ženi u niži društveni status (*no disparagement*). Ta odredba bila je usmjerena protiv uvođenja stranaca, kraljevih miljenika u strukturu engleskog društva kroz dodjelu prava braka. Povelja Henrika I. i Barunski članci bili su radikalniji u tom smislu tražeći da kralj nasljednike ženi prema savjetu njihovih rođaka, što bi lišilo kralja njegova prava braka, ali kako bi baruni takvom odredbom i sebe lišili tog prava nad svojim vazalima u Povelji je prevladao umjereniji pristup.⁸⁹ Prava skrbništva ili privremenog upravljanja nad posjedima maloljetnih nasljednika ograničena su samo klauzulama o umjerenom upravljanju i protiv financijskog iscrpljivanja i uništavanja takvih posjeda (čl. 4 i 5).

Zanimljivo je da Velika povelja nije ništa konkretno učinila po pitanju prekomorske vojne službe, s obzirom na to da je to pitanje poslužilo kao povod pobune. Pravo na vojnu službu definirano je uopćenom odredbom članka 16 da vitez neće biti prisiljen dati više službe nego na što ga obvezuje njegov viteški posjed.⁹⁰ Rubnim problemima vojne službe bavili su se članci 29 i 43.

Kraljevo pravo na feudalne pomoći ograničeno je člankom 12. Prema njemu, krunski vazali dužni su plaćati feudalne pomoći samo u tri slučaja: za otkupninu kralja iz zarobljeničtva, za proglašenje vitezom kraljevog najstarijeg sina i za udaju njegove najstarije kćeri. Isto ograničenje nametnuto je svim ostalim seniorima člankom 15. Članak 12 dalje je određivao da kralj ne može tražiti štitovinu i feudalne pomoći, osim u navedenim slučajevima,

---

⁸⁹ Holt, *Magna Carta*, 310.

⁹⁰ Isto 314.

bez općeg pristanka (*common counsel*). Ideja općeg pristanka ili savjeta baruna nije predstavljala ništa novo. Čak je i najveći porez tog vremena, trinaestina iz 1207., raspisan uz opći pristanak Oxfordskog vijeća. Takav opći pristanak ovisio je o sastavu vijeća, a ono je najčešće bilo sastavljeno u korist kralja.⁹¹ Članak 14, nastavljajući se na članak 12, određuje način na koji ubuduće treba biti sastavljeno vijeće koje daje takav opći pristanak. Važniji baruni trebali su biti pozvani individualnim pozivom, svi ostali baruni općim pozivom, a odluke će se donositi uz savjet onih koji su se odazvali. Ovime je Povelja pridonijela afirmaciji i razvoju ideje općeg pristanka i reprezentativnosti. Unatoč činjenici što članak 14 nije ponovljen u kasnijim verzijama povelje, te ideje nastavile su svoj razvoj tijekom 13. stoljeća.⁹²

3. Trgovina i gradovi

Člankom 13 potvrđene su povlastice Londona i ostalih gradova. Članak 12 predviđao je da se proces općeg pristanka primijeni i pri oporezivanju Londona.⁹³ Interesi trgovaca zaštićeni su odredbama: o slobodi kretanja stranih trgovaca (čl. 41); uklanjanje ribarskih ustava trebalo je omogućiti nesmetanu plovidbu i trgovinu Temzom i drugim rijekama (čl. 33); člankom 35 uređene su jedinstvene mjere za vino, tkanine i standardi za težinu.

4. Pravda i pravosuđe

Ove odredbe možemo podijeliti u dvije grupe. S jedne strane Velika povelja gotovo u cijelosti prihvaća pravni sustav Henrika II. Ona traži da se taj sustav prilagodi potrebama parničara (čl. 17-19) i nizom odredbi definira i određuje odnose i prava unutar tog sustava. S druge strane, baruni koji su velikim dijelom ostali izvan zaštite tog pravnog sustava sada za sebe traže pravne procedure, do tada dostupne samo nižim vazalima, koje bi ih zaštitile od samovolje kralja (čl. 39 i 40).⁹⁴

Članak 17 traži stalno mjesto zasjedanja kraljevog suda, što je bio odgovor na Ivanovo ukidanje središnjeg suda u Westminsteru. Članak 18 tražio je više kraljeve pravde nego što je to bilo moguće, određujući da kraljevi suci moraju svaku grofoviju posjetiti četiri puta godišnje, što je bio nerealan zahtjev s obzirom na broj sudaca i obujam posla.

Članak 45 traži da kraljevi suci i ostali službenici moraju biti upoznati sa zakonima zemlje. Ova odredba prvenstveno je bila uperena protiv Ivanove prakse da na važne položaje

---

⁹¹ Isto 97.

⁹² Isto 322.

⁹³ Isto 320.

⁹⁴ Isto 123.

u zemlji postavlja strance. Moć kraljevih službenika dalje se pokušavala ograničiti odredbama da nitko ne mora odgovarati pred kraljevim sudom samo na osnovi nepotkrijepljenih izvještaja kraljevih službenika (čl. 38), te zabranjujući šerifima da predsjedaju kraljevim sudom (čl. 24).⁹⁵

Članak 34 određuje da ni jedan slobodan čovjek neće biti lišen jurisdikcije feudalnog suda izdavanjem naloga *praecipe*. Starija historiografija, počevši od McKechnieja, u ovoj odredbi je vidjela sebičnu obranu feudalnih prava baruna protiv anžuvinskih reformi, ilustrativnu za cijelu povelju.⁹⁶ Hurnard to opovrgava dokazujući da i za vrijeme Henrika I posjedovne parnice nisu bile pod jurisdikcijom isključivo feudalnih sudova.⁹⁷ *Praecipe* je bio brzi postupak kojim su građanske parnice dolazile na kraljev sud. Povelja nije branila priziv na kraljev sud putem redovnog i znatno dužeg postupka putem drugih vrsta kraljevih naloga.⁹⁸

Protiv kraljevih zloupotreba pravnog sistema, prvenstveno u njegovim odnosima s barunima, usmjerene su odredbe članaka 40 i 39. Te odredbe izražene su bezvremenskim, općim principima jednako aktualnim danas kao i u 13. stoljeću.

Članak 40 navodi da se pravda neće nikome prodavati, uskraćivati niti odgađati. On je bio usmjeren protiv trgovine unutar pravosudnog sistema koja je uzela maha za vrijeme Ivana. Ova je odredba imala trenutačni učinak, niti jedan kralj poslije Ivana nije u tolikoj mjeri prodavao kraljevu pravdu. Praksa ipak nije nestala, što je vidljivo po brojnim javnim pritužbama u četrnaestom stoljeću, te se borba za odredbe ovog članka i njegovu primjenu nastavila i u kasnijim stoljećima.⁹⁹

Članak 39 svoju dugovječnost duguje postulatu da suđenje treba prethoditi bilo kakvom vidu kazne. To pravo dano je svim slobodnim ljudima.

"Ni jedan slobodni čovjek neće biti ubijen ili zatvoren, ili lišen svojih prava ili imovine, ili stavljen izvan zakona ili prognan, ili na bilo koji način lišen svog položaja, niti ćemo mi protiv njega upotrijebiti silu, ili uputiti druge da to učine, osim na osnovi zakonite presude njemu jednakih ili/i prava zemlje"¹⁰⁰

Dio članka koji određuje način suđenja bio je krajnje neprecizan. Prema njemu, slobodnom čovjeku može se suditi pomoću *suda njemu jednakih*, ili nekom drugom metodom koja je bila u skladu s postojećim *zakonima zemlje*. Tako sročena, ova odredba bila je

⁹⁵ Isto 324- 326.

⁹⁶ W. S. McKechnie, *Magna Carta*, 2. izd. (Glasgow: 1914), 346, prema Holt, *Magna Carta*, 325.

⁹⁷ Naomi D. Hurnard, *Magna Carta, Clause 34, Studies in Medieval History presented to F. M. Powicke* (Oxford University Press, 1948), 157-179, prema Jones, *King John and Magna Carta*, 103.

⁹⁸ Holt, *Magna Carta*, 325.

⁹⁹ Isto 237.

¹⁰⁰ Šefko Kurtović, *Hrestomatija opće povijesti prava i države* (Zagreb: vlastita naknada i Pravni fakultet u Zagrebu, 1999.), 206.

učinkovita protiv čisto samovoljnih odluka, no problem je bio kompliciraniji, jer u većini politički relevantnih slučajeva Ivan nije postupao proizvoljno, već se vješto koristio postojećim pravnim metodama, birajući one zakonske procese koji su dovodili do njemu prihvatljivog ishoda slučaja. Puno adekvatnija bila je formulacija koju je upotrijebio papa u *Triplex forma pacis*, nalažući barunima da svoje razmirice s kraljem riješe na kraljevskom sudu *presudama jednakih u skladu sa zakonima kraljevstva*. Velika povelja, davši alternativu između suđenja od strane jednakih i zakona zemlje, ostavila je i dalje kraljevima mogućnost manipuliranja kraljevom pravdom. Položaj baruna unutar pravosudnog sustava u kratkom roku bio je poboljšán, jer Ivanovi nasljednici nisu koristili tu mogućnost tako vješto kao on. No upravo zahvaljujući svojoj neodređenosti čl. 39 ostavio budućim generacijama prostor za razne interpretacije njegovih odredbi kojima su se vremenom sve preciznije definirali sudski postupak i pravne metode, koje su uključivale i suđenje od strane porote.¹⁰¹

5. Financijska administracija i dugovi

Visina sudskih globa (*amercement*) nastojala se ograničiti člankom 20, upotrebom načela kako visina globe treba odgovarati vrsti i težini prekršaja, njihovu visinu trebaju odrediti lokalne porote na način da se čovjeka ne liši sredstava potrebnih za život. Ove odredbe oslanjale su se na presedane iz Krunidbene povelje Henrika I. i Glanvillovog pravnog traktata. Članak 22 ista načela primjenjuje i na svećenike, uz ogradu da se pri procjeni visine globe, u njihovom slučaju, trebaju uzeti u obzir samo njihova svjetovna dobra. Odredba, članka 21, kojom globe za barune trebaju određivati njima jednaki, bila je inovacija. Ona je trebala stati na kraj visokim kaznenim daćama koje je nametala kraljeva riznica.¹⁰²

Navedena načela odnosila su se samo na sudske globe, ne i na dugove koje su kraljevi podanici gomilali na druge načine. Ove odredbe bile su površne i nisu pokušale u velikoj mjeri promijeniti postojeće stanje. Ničim nisu zabranjene zatvorske kazne za dužnike, člankom 9 implicitno se i dalje dozvoljava konfiskacija posjeda dužnika. Ničim se nije diralo u kraljevo pravo ubiranja dugova umrlih Židova te nema govora o neumjerenim kamatama koje su zahtijevali židovski zajmodavci. Općenito, ove odredbe više štite prava vjerovnika negoli dužnika, tako, na primjer, članci 26 i 27 štite prava krune i ostalih vjerovnika u slučajevima kada dužnik umre. Jediní ustupci dužnicima nalaze se u člancima 10 i 11 koji određuju da maloljetnici neće plaćati kamate židovskim kreditorima i kruni te zaštićuju

---

¹⁰¹ Isto 327-331.

¹⁰² Isto 334.

udovice i maloljetnike od strogih uvjeta otplate dugova.¹⁰³ Razlog površnosti ovih odredbi najvjerojatnije leži u činjenici što bi zadiranjem u proceduru kraljevskih službenika, pri naplati dugova, baruni i sebi nametnuli ista ograničenja pri utjerivanju svojih potraživanja.

Članak 25 određuje da će grofovije i sve niže teritorijalne jedinice plaćati šerifima uobičajenu rentu, bez povišenja koja su se ustalila za vrijeme anžuvinskih kraljeva. Pravo vladara i njegovih službenika na otkup žita i drugih namirnica, korištenja drvene građe i korištenja prijevoznih sredstava svojih podanika ograničava se člancima 28, 30 i 31.

6. Kraljevske šume

Kraljevske šume bile su posebne upravne jedinice, u kojima su na snazi bili posebni zakoni podložni volji kralja, potpuno neovisni od općeg zemaljskog prava.

Ovaj dio Povelje je bio sporan i vodio do daljnjih konflikata iz više razloga. Baruni su ovdje zadirali u kraljeva prava bez ikakvog pravnog temelja. Iz usporedbe Nepoznate povelje sa Velikom poveljom vidljivo je da su se po ovom pitanju stvarale frakcije unutar barunskih redova; jedna radikalna, čiji se stavovi iščitavaju iz Nepoznate povelje, i umjerena, čiji je utjecaj dominirao u Velikoj povelji.

Nepoznata povelja je tražila da se granice šuma vrate u ono stanje kakvo je bilo prije negoli je na vlast stupio Henrik II. Ovakva odredba imala bi velik utjecaj na kraljevske financije s obzirom na činjenicu da je Henrik II. u velikoj mjeri povećao opseg kraljevih šuma. Članak 47 Velike povelje otišao je u drugu krajnost, tražeći da se iz granica kraljevskih šuma isključe samo oni dijelovi koje je takvima proglasio kralj Ivan. Ovakva odredba nije zadovoljila nijednu stranu. Ona je zadirala u kraljeva prava, a u isto vrijeme nije ništa konkretno donijela barunskoj strani, jer je područje koje je Ivan proglasio kraljevim šumama bilo neznatno. Članak 53 daje kralju *križarsku odgodu* na odluku o tomu što će učiniti s područjima koje su proglasili šumama Henrik II. i Rikard I.

O načinu provođenja šumskih zakona govori samo članak 44 koji određuje da se pred šumski sud mogu pozvati samo oni koji su se ogriješili o šumske zakone i njihovi jamci. Svrha ovoga je bila da se izbjegnu globe, izricane za nepojavljivanje na šumskom sudu, temeljem općeg poziva.

Nepoznata povelja predviđala je reformu šumskih propisa, dok se Velika povelja, člankom 48, ograničila na opću istragu koja je trebala istražiti sve loše običaje kraljevih šuma

---

¹⁰³ <http://www.bl.uk/treasures/magnacarta/> (posjet 2. 2. 2013., posljednji put mijenjano 9. 10 2011).

i njezinih upravitelja te šerifa i ostalih službenika krune. Takve istrage trebala su u svakoj grofoviji provesti dvanaestorica vitezova te grofovije. Nakon završetka istrage kralj je bio obvezan ispraviti sve pronađene nepravilnosti. Ove istrage dovodile su do lokalnih sukoba između kraljevih službenika i pobunjenika, što je pridonijelo nastavku rata.¹⁰⁴

7. Zahtjevi za restitucijom i mirovne odredbe

U ovom dijelu Povelje baruni su zahtijevali da se njihov koncept pravde primijeni retrospektivno.¹⁰⁵ Zahtijevali su od kralja vraćanje posjeda i prava svima onima kojima ih je kralj oduzeo bez zakonite presude njima jednakih (čl. 52) i oprost svih davanja koja im je kralj nametnuo, suprotno zakonima zemlje (čl. 55). Članci 56 i 59 isto traže za Velšane i Škote. Isto kao i kod pitanja opsega kraljevskih šuma, kralj je bio obvezan na ispravak vlastitih nedjela, dok je po pitanju onih učinjenih od strane svojih anžuvinskih prethodnika dobio *križarsku odgodu* (čl. 47, 52, 53, 56, 57 i 59).

Svi ti zahtjevi trebali su biti riješeni u najkraćem mogućem roku, a u spornim slučajevima o njima je trebao odlučiti sud dvadesetpetorice baruna, ustanovljen člankom 61. Ove odredbe izazvale su najviše trzavica među sukobljenim stranama. Iako je kralj pojedine zahtjeve za restitucijom posjeda počeo rješavati odmah po postizanju dogovora, neslaganja oko pojedinačnih slučajeva bila su direktan povod nastavku rata.

I dok su baruni i dalje ostali pod oružjem, kralja se pokušalo lišiti njegove vojne moći i potpore. Članci 49 i 58 zahtijevali su od kralja povratak svih talaca i povelja podaničke vjernosti (*charters of fealty*), plaćeničke trupe trebale su napustiti zemlju (čl. 50) i stranci biti maknuti s važnih položaja unutar kraljeve administracije (čl. 50). U isto vrijeme kralj je morao barunima oprostiti njihovo ponašanje od početka sukoba (čl. 62).

Na pitanje kako prisiliti kralja da se pridržava odredbi navedenih u Povelji, baruni su odgovorili sigurnosnom klauzulom članka 61. Njome je predviđeno da baruni između sebe izaberu odbor od dvadeset i pet baruna, čija je zadaća osigurati poštovanje odredbi Povelje. U slučaju da se kralj ili njegovi službenici ogriješe o koju odredbu Povelje, i to bude ukazano četvorici članova odbora, oni će od kralja zahtijevati da bez odgode riješi slučaj, po pravorijeku odbora dvadesetpetorice. Ako se to ne dogodi u roku od četrdeset dana, odbor dvadesetpetorice, zajedno s cijelom zajednicom zemlje (*commune of all the land*), imao je pravo plijeniti posjede i uznemiravati kralja na sve moguće načine sve dok kralj ne osigura naknadu koju zahtijeva odbor. Baruni su time dobili pravo otpora, tj. dozvolu da prisile kralja

---

¹⁰⁴ Holt, *Magna Carta*, 338-340.

¹⁰⁵ Isto 341.

na poštovanje onoga što su smatrali pravednim, bez formalnog čina odbacivanja vazalske podložnosti, što je bio slučaj u svibnju te godine.¹⁰⁶ Ovaj članak nije dao odgovor na pitanje što učiniti ako kralj, i nakon što su primijenjene metode prisile, ne popusti. Na to pitanje odbor dvadesetpetorice dao je odgovor u jesen te godine, kada je u zemlju pozvao francuskog prijestolonasljednika Luja i ponudio mu englesku krunu, uz uvjet da prisegne dvadesetpetorici.¹⁰⁷

Neki autoriteti po pitanju Velike povelje su u odboru dvadesetpetorice vidjeli primitivan oblik ustavne kontrole nad kraljem.¹⁰⁸ Holt opovrgava takvo mišljenje, navodeći da odbor nije bio zamišljen kao vijeće, već kao sud namijenjen prvenstveno realizaciji restitutivnih zahtjeva Povelje. Takav stav počiva na činjenici da odbor nije mogao djelovati bez zahtjeva oštećene strane te od njega nisu zahtijevane stalne plenarne sjednice.¹⁰⁹

Zbivanja nakon lipnja 1215.

Razlozi neuspjeha Povelje

Nedostatci Velike povelje došli su do izražaja odmah nakon postignutog dogovora, u trenutku kada su njene odredbe trebale stupiti na snagu. Problem je bio u različitim interpretacijama pojedinih odredbi. Naime, Povelja je u nekim dijelovima ostala nedorečena i neka pitanja ostavila otvorenima, poput: što su to razumna davanja koja određuje članak 4; što se podrazumijevalo pod nepravednim davanjima članka 55; što pod nepravednim konfiskacijama članka 52? Odgovori na ova pitanja otkrili su da se barunsko viđenje postignutog dogovora u velikoj mjeri razlikuje od kraljevog.

"Problem Velike povelje bio je u interpretaciji: barunsko viđenje članka 52 kralja je lišilo njegova kraljevskog prava patronata; barunsko viđenje članka 61 lišilo ga je njegovih suverenih prava. Takva interpretacija kralju nije bila prihvatljiva."¹¹⁰

Najviše prijepora izazvali su zahtjevi za restitucijom prava i posjeda koja je kralj navodno oduzeo svojim vazalima bez zakonite presude. Baruni su se žestoko borili za

---

¹⁰⁶ Saul, *Oxford Illustrated History*, 97.

¹⁰⁷ Holt, *Magna Carta*, 376.

¹⁰⁸ W. S. McKechnie, *Magna Carta*, 2. izd. (Glasgow: 1914), 129, 473, prema Holt, *Magna Carta*, 344.

¹⁰⁹ Holt, *Magna Carta*, 343-344.

¹¹⁰ "The problem of Magna Carta was one of interpretation: the baronial view of clause 52 deprived the king of his royal right of patronage; the baronial view of clause 61 deprived him of his sovereign power. He could not accept their interpretation." Jones, *King John and Magna Carta*, 106.

ispunjenje tih zahtjeva, tražeći da izvuku što veću materijalnu korist iz novonastale situacije. Iako je kralj u danima poslije 19. lipnja odobrio oko pedeset zahtjeva za restitucijom, sporni slučajevi koji su se odnosili na strateški važne posjede ili pravno diskutabilne ostali su otvoreni. To je bio slučaj sa zahtjevom Geoffreyja de Mandevilla za privremenom upravom nad londonskom utvrdom i zahtjevom Nicollasa de Stutevilla za povratkom tvrđave Knaresborough. Odluke odbora dvadesetpetorice u vezi s tim zahtjevima bile su takve da kralju nisu ostavile drugog izbora nego da svim snagama pokuša poništiti Veliku povelju. Slučaj Stutevilla je naročito zanimljiv, odbor dvadesetpetorice presudio je u korist Stutevilla i odredio da mu se vrati tvrđava Knaresborough samo na temelju toga što je nasljedna pristojba, za čije je plaćanje dvorac bio jamstvo, bila previsoka. Kralju je ovakva odluka bila u potpunosti neprihvatljiva te je odbor počeo primjenjivati metode prisile predviđene člankom 61. Ovaj slučaj direktno je potakao nastavak rata u rujnu.¹¹¹

Nastavak rata i poništenje Povelje

Postoje indicije da sukobi nisu ni u jednom trenutku prestali. Grupa baruna odvojila se nezadovoljna umjerenom strujom koja je prevladala u Runnymedu, i nastavila sa sukobima na sjeveru zemlje.¹¹² Istrage rada šumskih i drugih kraljevih službenika, započete temeljem članka 48, također su pridonosile izbijanju lokalnih sukoba. Uprava zemlje nije vraćena pod vlast kralja, jer su baruni nastavili držati pod svojom kontrolom područja koja su zauzeli ranije te godine.¹¹³ U isto vrijeme kralj je ispunjavao uvjete Povelje samo u onoj mjeri koliko je to u danom trenutku bilo nužno. U međusobno sumnjičavoj atmosferi svaka strana čekala je da ona druga ispuni dogovorene uvjete. U takvom ozračju održan je sastanak u Oxfordu, od 17. do 23. srpnja 1215., ali njime ništa nije postignuto. Samo su utvrđeni oprečni stavovi i nemogućnost dogovora. Kralj je, najkasnije tada, uputio papi Inocentu III. zahtjev za poništenjem Povelje, tražeći da bude oslobođen zakletve koju je dao u Runnymedu.

Sljedeći sastanak bio je dogovoren za 20. kolovoza. Na njemu se kralj nije pojavio. U to vrijeme istekao je rok Londonskog sporazuma, a da nijedna strana nije ispunila preuzete obveze.

---

¹¹¹ Isto 305, 365.

¹¹² Vidi više o tome na str. 29.

¹¹³ Holt, *Magna Carta*, 358.

U međuvremenu, papa je u pismu od 7. srpnja upućenom trima povjerenicima - legatu Pandulfu, winchesterskom biskupu i opatu Readinga naložio da izopće sve one koji remete mir te suspendiraju Langtona i ostale biskupe koji odbiju izopćiti pobunjenike. Nakon što se je oglašio na papine naloge povjerenici su suspendirali Langtona. Time su njegovi napori i napori ostalih biskupa za mirnim, kompromisnim rješenjem propali. Sredinom rujna kralj je započeo s konfiskacijama posjeda pobunjenika čime je započeo otvoreni sukob. Papinska bula kojom se poništava Velika povelja *Et si carissimus* datirana je 24. kolovoza. Njome je papa osudio Povelju kao dokument koji je iznuđen silom, proglasio ju je sramotnim i nelegalnim dokumentom koji narušava prava krune.¹¹⁴ Bula i pismo, u kojem papa traži od baruna da prihvate kraljevu milost i papinsko posredovanje, stigla je u Englesku krajem rujna kada je građanski rat već bio u punom jeku.

U nastalom ratu kralj je bio u velikoj prednosti. U vojnom smislu imao je na raspolaganju velik broj plaćenika s kontinenta te u svom posjedu gotovo tri puta više utvrda nego što su ih imali pobunjenici. U političkom smislu kralj je bio u prednosti jer su njegovi protivnici bili izopćeni od strane Crkve, a papinska bula razriješila je kralja i sve njegove podanike zakletve poslušnosti odboru dvadesetpetorice baruna. Jedina prava snaga barunske stranke ostao je London.¹¹⁵ Suočeni s takvim odnosom snaga pobunjeni baruni, u skladu sa svojom interpretacijom članka 61, ponudili su englesku krunu francuskom prijestolonasljedniku Luju,¹¹⁶ čime su izgubili znatan dio podrške. Prekretnicu u ratu označila je smrt kralja Ivana u listopadu 1216. godine. Nakon toga je podrška Lujevima pretenzijama bila minimalna, a barunska opozicija znatno je oslabjela, jer je ona i bila velikim dijelom zasnovana na osobnim animozitetima prema Ivanu. Usred građanskog rata na englesko prijestolje došao je maloljetni kralj Henrik III., umjesto kojeg je zemljom vladao njegov regent William Marshal i kraljevo vijeće (*king's council*). Oni su u kraljevo ime izdali nove verzije povelje. Mir je napokon postignut sporazumom u Lambethu, 12. rujna 1217., nakon kojeg je francuski prestolonasljednik Luj napustio zemlju.¹¹⁷

---

¹¹⁴ Isto 374.

¹¹⁵ Jones, *King John and Magna Carta*, 108.

¹¹⁶ Vidi više o tome na str. 35.

¹¹⁷ Holt, *Magna Carta*, 383.

Nove verzije Povelje

Mjesec dana nakon Ivanove smrti, u studenom 1216., zatim opet 1217., izdane su nove verzije Povelje. Razlika između Povelje iz 1215. i tih kasnijih izdanja bila je velika. Ona više nisu bila djelo kraljevih protivnika, već kralju odanih ljudi koji su u razdoblju rata bili na Ivanovoj strani i sada vladali zemljom u ime maloljetnog kralja. Najvažniji od njih su William Marshal, grof Pembroka, Ranulf, grof Chestera, William, grof Salisburyja, te justicijar Hubert de Burgh. Verzije Povelje iz 1216. i 1217. izdane su pod pečatom kraljevog regenta i papinskog legata Gaule, prema tome one su sada imale i podršku rimske kurije. Holt smatra da rojalistički magnati, pri izdavanju tih povelja, nisu u cilju imali samo što brže okončanje rata, nego da su njima iskazali i svoje prave stavove prema barunskom programu iz 1215. godine.¹¹⁸ Iz povelje su sada izbačeni svi oni sporni dijelovi koji su bili uzrokom nastavka rata u jesen 1215. i koji su ugrožavali snagu anžuvinske monarhije. To, naravno, znači da je izbačen članak 61 i retrospektivne odredbe. Povelja iz 1217. bila je uređenija i pravno preciznija od svoje prethodnice, neke odredbe su preformulirane, neke nadodane, a članci koji su zadirali preduboko u kraljevu financijsku administraciju u potpunosti su izbačeni, kao na primjer: odredbe o feudalnoj pripomoći i štitovini (čl. 12, 14 i 15 iz 1215.), odredba koja je zabranjivala povišenje godišnje rente grofovijama (čl. 25 iz 1215.), odredba o istragama nad radom kraljevskih službenika (čl. 48 iz 1215.) i sl. Uz povelju iz 1217. izdana je i posebna Povelja o šumama (*Charter of the Forest*) koja se bavila regulacijom šumskih zakona. Ova povelja je, pak, bila u velikoj mjeri radikalnija od sličnih odredbi iz originalne povelje. Najbolji primjer za to je čl. 1 Povelje o šumama koji opseg kraljevih šuma vraća u granice kakve su bile u vrijeme kad je Henrik II. stupio na prijestolje, 1154. godine.¹¹⁹

Godine 1225. Henrik III. izdao je Veliku povelju i Povelju o šumama pod svojim pečatom, u zamjenu za odobrenje poreza na pokretnu imovinu. Ova verzija Velike povelje, koju je kralj izdao svojim slobodnim izborom i na vječnost, imala je sada snagu zakona.¹²⁰ Sve kasnije potvrde Povelje odnosile su se upravo na tu verziju. Najbolja ilustracija razine izmirenja unutar zemlje vidi se iz činjenice da su među svjedocima verzije iz 1225., uz poznate rojaliste iz 1215., bili i devetorica članova odbora dvadesetpetorice baruna. Henrik je još jednom, 1237. kao punoljetan kralj, potvrdio Povelju. Godine 1297. njegov sin Edvard I.,

---

¹¹⁸ Isto 379.

¹¹⁹ Isto 385.

¹²⁰ Isto 396.

poveljom nazvanom *Inspeximus*, potvrdio je očevu povelju iz 1225. godine. Tada je Velika povelja postala dio službene zbirke zakonskog prava (*English Statute Book*)¹²¹

Nastanak mita

Velika povelja ostala je aktualna kroz cijelo 13. stoljeće, kroz stalne zahtjeve za njenom potvrdom, pozivanjem na njene odredbe unutar sudskih procesa te kroz stalne reinterpretacije, čime su se odredbe Velike povelje prilagođavale novonastalim društvenim i političkim situacijama. Zahvaljujući toj kontinuiranoj praktičnoj primjeni, osnovno načelo programa iz 1215., o kralju koji je ispod, a ne iznad zakona, je preživjelo, unatoč činjenici što je članak 61, koji je predviđao metode ograničavanja kraljeve moći, bio izbačen iz svih kasnijih izdanja.¹²² Kako su suvremenici često miješali pojedina izdanja Povelje, preživjeli su i drugi dijelovi barunskog programa iz 1215. koji nisu bili ponovljeni u kasnijim izdanjima. Tako su članci 14 i 61 iz 1215. imali daljnji utjecaj na procese 13. stoljeća: "Povelja je pomogla započeti dugu i opširnu raspravu o procesima konzultacije, pristanka i formama reprezentacije."¹²³ To se iščitava iz činjenice što su kasnije verzije Povelje bile potvrđene u zamjenu za pristanak na poreze. Takve ideje imale su utjecaj na stvaranje engleskog parlamenta u 13. stoljeću, kada su i drugi dijelovi društva uzeli sebi pravo djelovati u ime zajednice cijele zemlje.¹²⁴ Već u 13. stoljeću, različitim interpretacijama i nerazlikovanjem pojedinih izdanja počeo se je stvarati mit o Povelji, tj. pojedine odredbe izvađene su iz konteksta i prilagođene novim političkim i društvenim uvjetima. Kralj Ivan okarakteriziran je kao prototip tiranina, a Velika povelja postala je simbol borbe za ograničavanje vladareve vlasti. Kasnija stoljeća nastavila su graditi taj mit.¹²⁵

Nakon 14. stoljeća u fokusu interesa ostali su članci 39 i 40 koji su zahvaljujući općenitosti i neodređenosti ostavili prostora za interpretacije kakve su bile nezamislive 1215. godine. Parlament je za vrijeme Edvarda III. donio šest statuta koji su reinterpretirali članak 39., točnije određujući pravne metode spomenute u Povelji. Najvažniji statut bio je onaj iz 1354. koji je proširio društvenu bazu uživaoca odredbi članka 39. Garancija pravednog

---

¹²¹ Turner, *Magna Carta through the ages*, 104.

¹²² Jones, *King John and Magna Carta*, 111.

¹²³ "The Charter had helped to start a long and diffuse debate on the processes of consultation, consent and forms of representation." Holt, *Magna Carta*, 400.

¹²⁴ Isto 400 – 404.

¹²⁵ Isto 397, 403.

suđenja njime je dana svim ljudima bilo kojeg društvenog statusa.¹²⁶ Zanimanje za Veliku povelju stišalo se nakon 14. stoljeća, da bi u sedamnaestom stoljeću ponovno oživjelo u sukobu engleskog parlamenta s apsolutističkim tendencijama kraljeva iz dinastije Stuart. Tada je Povelja interpretirana kao ustavni dokument i garancija individualnih sloboda, dok su članci 12 i 14 interpretirani kao zahtjevi za parlamentarnim pristankom.¹²⁷ Takva interpretacija povelje utjecala je na političko ustrojstvo zemalja diljem Britanskog Carstva, poglavito u onim zemljama s velikim postotkom britanskih doseljenika. Najveću ulogu, izvan Engleske, Povelja je odigrala u povijesti Sjedinjenih Američkih Država. Naime, u svojoj borbi za nezavisnost stanovnici trinaest američkih kolonija ustali su protiv kralja Georga III. (1760. – 1820.) i westminsterskog parlamenta pozivajući se upravo na odredbe Velike povelje, točnije rečeno na interpretacije Povelje kakve su nastale u 17. stoljeću.

---

¹²⁶ Isto 10, Turner, *Magna Carta through the ages*, 123.

¹²⁷ Turner, *Magna Carta through the ages*, 3, 148.

Zaključak

Izvori barunskog nezadovoljstva ne mogu se tražiti isključivo u vladavini Ivana Bez Zemlje. Barunska pobuna 1215. bila je prvenstveno reakcija na jačanje središnje vlasti krune i stvaranje jakog upravnog sistema u drugoj polovici dvanaestog stoljeća. Ivan je u svakom slučaju uvelike pridonio eskalaciji tog nezadovoljstva. Pokazao se je dobrim administratorom te nastavio usavršavati upravni sustav čime se sve više povećavao financijski pritisak kako na barune tako i na ostale društvene slojeve. Kraljev karakter pridonio je stvaranju osobnih animoziteta između kralja i njegovih krunskih vazala, dok su vojni neuspjesi na kontinentu pružili neposredan povod barunskoj pobuni.

Velik utjecaj na nastanak Velike povelje imale su nove političke teorije koje su isticale kraljevu podložnost zakonima kao i trogodišnja politička kriza koja je prethodila donošenju Velike povelje. Unutar te tri godine kralj je s jedne strane pokušavao umiriti situaciju obećavajući reforme. S druge strane, zbog planirane vojne protiv francuskog kralja, nastavio se snažan financijski pritisak, prvenstveno na krunske vazale. Važan diplomatski potez u tom razdoblju bilo je kraljevo pomirenje s papom Inocentom III. koji je odigrao važnu ulogu u događajima 1215. godine. Velika povelja na kraju je predstavljala rezultat pregovora koji su vođeni u prvoj polovici 1215., a u kojima je prevladala umjerena barunska struja. I kao takva, ona se je pokazala kao preveliko zadiranje u prava krune te je nakon samo tri mjeseca poništena papinskom bulom. Unatoč tome, velik dio programa iz 1215. je preživio zahvaljujući kasnijim verzijama Povelje. Kraljeva prava time nisu bila znatno narušena jer su za kasnije verzije Povelje bili zaslužni kralju odani ljudi. U nastavku 13. stoljeća Povelja je imala dvostruku funkciju: s jedne strane, na njene odredbe su se pozivali parničari unutar sudskih procesa; s druge strane, ona je postala simbol u političkoj borbi kojoj je cilj bio ograničavanje kraljeve vlasti.

Primaran cilj Velike povelje bio je zaštititi interese baruna i ograničiti krunu u njenim financijskim zahtjevima prema njima. Ipak, njenim odredbama uvaženi su i interesi nižeg i srednjeg plemstva, građana i trgovaca što je bio rezultat sve veće političke važnosti tih društvenih slojeva.

Velika povelja dugovječnost duguje isticanju nekoliko važnih principa koji su nadilazili interese aktera iz 1215. godine. To je afirmacija načela o vladaru koji je ispod, a ne iznad zakona te podložan kazni u slučaju da prekrši zakone. Od jednake važnosti je i ideja o

kontroli središnje vlasti, u Velikoj povelji ostvarena stvaranjem kolektivnog tijela baruna koje je imalo zadaću kontrolirati kralja i prisiliti ga na izvršavanje odredbi Povelje. Ta ideja nastavila se razvijati te su se u nastavku 13. stoljeća, uz barune, i druge društvene skupine organizirale i branile svoje povlastice nasuprot kralju. Svoju važnost Povelja duguje i neodređenosti i prilagodljivosti pojedinih članaka. To je omogućilo da se njene odredbe stalnim reinterpetacijama prilagođavaju novim političkim i društvenim situacijama. Zahvaljujući tomu Povelja je ostala aktualna stoljećima nakon svog donošenja, te se danas smatra jednim od najvažnijih dokumenata u engleskoj, ali i svjetskoj povijesti.

Bibliografija

Izvori:

1. Kurtović, Šefko, *Hrestomatija opće povijesti prava i države*, knj. 1, Zagreb: vlastita naklada i Pravni fakultet u Zagrebu, 1999., 281. – 305.

Literatura:

1. Abulafia, David, ur., *The new Cambridge Medieval History*, vol. 5, Cambridge, 2006.
2. Black, Jeremy, *Povijest britanskih otoka*, Zagreb: Grapa, 2003.
3. Bloch, Marc, *Feudalno društvo*, Zagreb: Golden marketing, 2001.
4. Fischer Drew, Katherine, *Magna Carta*, Westport, Connecticut: Greenwood press, 2003.
5. Goldstein, Ivo – Grgin, Borislav, *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*, Zagreb: Novi Liber, 2006.
6. Holt J. C., *Magna Carta*, 2. izd. London: Cambridge University Press, 1995.
7. Jones J. A. P., *King John and Magna Carta*, Harlow: Longman, 1983.
8. Kurtović, Šefko, *Studije i članci iz opće povijesti prava i države*, knj. 2, Zagreb: Pravni fakultet u Zagrebu, 2002.
9. Saul, Nigel, *The Oxford Illustrated History of Medieval England*, New York: Oxford University Press, 1997.
10. Trevelyan, G. M., *Povijest Engleske*, Zagreb: Kultura Zagreb, 1956.
11. Turner, Ralph V., *Magna Carta through the ages*, Harlow: Pearson Longman, 2003.

Internetske stranice:

<http://www.bl.uk/treasures/magnacarta/>

(posjet 2. 2. 2013., posljednji put mijenjano 9. 10. 2011.)

